

PÉCSI PÜSPÖKI HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA
Teológia (MA) szak, eszmetörténet szakirány

Somodi Imre

**Párhuzamok Eckhart Tolle és Thomas Keating spirituális
tanítása között**

Diplomadolgozat

Témavezető: Dr. Hegyi Márton

Pécs, 2014

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	3
2. Eckhart Tolle spirituális tanítása	5
2.1. Élete	5
2.2. Tanítása	6
3. Thomas Keating OCSO tanítása a kontemplációról	13
3.1. Élete	13
3.2. Tanítása	13
4. A szemlélődés a keresztény hagyományban	20
4.1. Nüsszai Szent Gergely	20
4.2. Evagriosz Pontikosz	21
4.3. Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész	23
4.4. Eckhart mester	24
4.5. Palamasz Gergely és a hészükhazta hagyomány	26
4.6. A Megnemismert felhője és A titkos tanácsok könyve	28
4.7. Thomas Merton	32
5. Eckhart Tolle és Thomas Keating tanításának összevetése és értelmezése a keresztény teológia fényében	36
5.1. Az idő mint kronosz	36
5.1.1. Eckhart Tolle és Thomas Keating időfelfogása Arisztotelész időértelmezésének fényében	40
5.1.2. Eckhart Tolle és Thomas Keating időfelfogása Szent Ágoston időértelmezésének fényében	45
5.2. Az idő mint kairosz	51
5.3. Kegyelem és szabadság	57
6. Következtetések	65
7. Kitekintés	67
Irodalomjegyzék	68

1. BEVEZETÉS

Eckhart Tolle korunk egyik legnépszerűbb spirituális tanítója: könyvei az eladási listák élén állnak, világszerte tart előadásokat és lelkigyakorlatokat, internetes szemináriumait milliók kísérik figyelemmel. Látható, hogy esetében nem egy elszigetelt, hanem egy igen jelentős spirituális jelenséggel állunk szemben, amelyre a keresztény teológiának mindenképpen reflektálnia kell. Ez a reflexió azért is különösen fontos és időszerű, mert bár Eckhart Tolle nem kapcsolódik semmilyen valláshoz, tanításai mégis több ponton hasonlóságot mutatnak a kereszténységgel, elsősorban a keresztény szemlélődés, kontempláció hagyományával.

Eckhart Tolle tanítására eddig nem történt szisztematikus keresztény teológiai reflexió. Diplomadolgozattal ezt a hiányt igyekszem – a dolgozat szerény lehetőségeihez mérten – valamelyest pótolni. Az Eckhart Tolle nézeteire való, mindenre kiterjedő keresztény teológiai reflexió természetesen meghaladja egy szakdolgozat kereteit, ezért dolgozatomban ennek a hatalmas problémakörnek csak egy kis szeletét kívánom vizsgálni. Össze kívánom vetni Eckhart Tolle tanítását Thomas Keating OCSO, trappista szerzetesnek a kontemplációról alkotott nézeteivel és gyakorlati útmutatásával, feltárva a párhuzamokat a két szerző gondolatai között.

Ellenvetésként elhangozhatna, hogy az összehasonlítás alanya miért éppen Thomas Keating, miért nem a keresztény kontemplatív hagyomány valamely klasszikusa, mint például Evagriosz Pontikosz, Eckhart mester vagy *A Megnemismert felhője* című könyv? Választásom nem véletlenül esett Keatingre. Keating ugyanis – akárcsak Eckhart Tolle – kortárs szerző, aki spirituális tanítását a mai kor nyelvén fogalmazza meg. Például mind Tolle, mind Keating a lelkiségben helyet biztosít a pszichológia tudományos eredményeinek, és a lelki élmények leírására pszichológiai terminusokat is alkalmaz. Ez nyilvánvalóan nem igaz az ókori és középkori auktorokra. Két kortárs szerző összehasonlítása továbbá aktuális és „izgalmas” tanulságokkal is szolgál. Például választ adhat arra a napjainkban igencsak időszerű kérdésre,

hogyan a manapság egyre inkább növekvő spirituális igény kielégítésére képes-e az egyház bevett tanítása? Indokolt-e a spirituális élményeket az egyházon kívül keresni vagy sem? S vajon azok, akik ezeket az élményeket az egyházon kívül keresik, szükségszerűen rossz úton járnak-e, vagy pedig vannak „logoszcserák” a kereszténységen kívüli spirituális tanításokban is?

Itt kell leszögezmem, hogy dolgozatomban tárgya az Eckhart Tolle és Thomas Keating – illetve azon klasszikus keresztény szemlélődők, akiknek Keating jelenkori követője – tanítása közötti hasonlóságok, párhuzamok feltárása. Természetesen különbségeket is találunk szép számmal. Ez a dolgozat azonban nem vállalkozhat arra, hogy mindenre kiterjedő teológiai reflexió legyen Eckhart Tolle tanítására, ezért jelen írás vizsgálódási körét Eckhart Tolle nézetei és a keresztény szemlélődés közötti hasonlóságok bemutatására korlátozom.

Elsőként bemutatom Eckhart Tolle és Thomas Keating spirituális tanítását. Majd röviden ismertetem néhány, az apophatikus teológia talaján álló kiemelkedő jelentőségű keresztény szemlélődőnek a kontemplációról alkotott nézeteit, ezzel igazolva, hogy a keatingi (és tolle-i) tanítás nem idegen a keresztény tradíciótól. Ezt követően a további vizsgálatot arra fókuszálom, hogy összevetsem Eckhart Tolle, Thomas Keating és a katolikus teológia véleményét három területre vonatkozóan: az idő mint *kronosz*, az idő mint *kairosz*, illetve a szabadság és a kegyelem szerepe a „megvilágosodásban”. Az időre vonatkozó vizsgálódást az teszi indokolttá, hogy az idő témája az Eckhart Tolle-i spirituális tanítás kulcsa.¹ A kegyelemnek és a szabadságnak a lelki átalakulásban játszott szerepét pedig azért fontos tisztázni, mert Eckhart Tolle lelkesítő tanítása – és valamelyest a keresztény szemlélődés is – felveti az önmegváltás lehetőségességének gyanúját. A dolgozat ezt követően a konklúziók levonásával zárul.

¹ A gondolatokról alkotott nézete mellett. Tolle és Keating véleménye a gondolatokról azonban olyannyira nyilvánvalóan egyezik, hogy ennek bizonyítása nem igényel külön vizsgálódást.

2. ECKHART TOLLE SPIRITUÁLIS TANÍTÁSA

2.1. Élete²

Eckhart Tolle 1948. február 16-án született Ulrich Leonard Tolle néven Németországban, a Ruhr-vidéki Lünenben. 13 éves korában édesapjával Spanyolországba költözött. 19 évesen Angliába ment tanulni. A Londoni Egyetemen diplomázott, majd a Cambridge-i Egyetemen végzett posztgraduális tanulmányokat, és dolgozott mint kutató. Gyermekek- és ifjúkorát beárnyékolta a depresszió és a mélységes lelki szenvedés, amelynek hatására az öngyilkosság gondolta foglalkoztatta.

Lelki átalakulása, megvilágosodása ezeknek a pszichés gyötrelmeknek következtében történt meg. 1977-ben, 29 éves korában egy éjszaka szenvedései közepette a következőt mondta magában: „Nem élhetek magammal tovább!” Ezt a kijelentést rendkívül érdekesnek találta: ezek szerint létezik egy „én” és egy „magam”? A kettő közül vajon melyik a valódi? Másnap reggel felébredve tökéletes lelki békét érzett magában.³

Ez a béke annyira magával ragadta, hogy hónapokon keresztül munkanélkülként és hajléktalanként élt teljesen belemerülve a lelki békébe és a lét örömébe. Később tanulmányozni kezdte különböző keleti és nyugati spirituális tanítók és misztikusok írásait, hogy megértse a benne lezajlott lelki átalakulást, majd egyéneknek és kis csoportoknak tartott lelkigyakorlatokat. Így vált spirituális tanítóvá.

1995-ben a kanadai Vancouverbe költözött. Itt foglalta tanítását könyvbe, amely 1997-ben jelent meg *A most hatalma* címmel. A könyv néhány

² Eckhart Tolle életéről nagyon keveset beszél könyveiben és előadásaiban. Nem tartja ugyanis lényegesnek, hogy saját múltjával foglalkozzon, saját életéről beszéljen. Ugyancsak rendkívül szűkszavúak a könyvei függelékéként (Tolle, Eckhart: *A most hatalma*. Útmutató a megvilágosodáshoz, Agykontroll Kft, Budapest, 2001, külső borító. Tolle, Eckhart: *Megszólal a csend*, Agykontroll Kft, Budapest, 2003, 117. o. Tolle, Eckhart: *Új Föld*. Ráébredni életed céljára, Agykontroll Kft, Budapest, 2006, 283. o.), illetve saját honlapján (About Eckhart Tolle. <http://www.eckharttolle.com/about/eckhart/> Letöltés ideje: 2013. november 1.) olvasható életrajzok is. Ezért életének rövid ismertetéséhez a könyveiben és előadásaiban található fragmentumok illetve a rövid életrajzok mellett az angol nyelvű Wikipédia „Eckhart Tolle” szócikkét (Eckhart Tolle. http://en.wikipedia.org/wiki/Eckhart_Tolle Letöltés ideje: 2013. november 1.) használtam fel.

³ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 13–15. o.

éven belül bestseller lett, és 2008-ig 33 nyelvre fordították le. Második nagyobb lélegzetű könyve, az *Új Föld* szintén rendkívüli sikert aratott. Mindeközben pedig világszerte tartott, tart előadásokat, lelkigyakorlatokat, akár interneten keresztül is. Ez utóbbiakat milliók kísérték, kísérik figyelemmel.

2.2. Tanítása

„Az igazi spirituális tanítónak a szó hagyományos értelmében nincs tanítanivalója. Nincs semmije, amit neked átadhatna, amit átnyújtva te többé válhatnál: új információja, hite vagy viselkedési szabálya.” „Nem mondhatok neked semmi olyan spirituális igazságot, amelyet mélyen belül ne tudnál már te magad is” – mondja Eckhart Tolle.⁴ Valóban: Eckhart tanítása annyira egyszerű, hogy összefoglalható csupán két mondatban: Szabadulj meg a gondolatoktól! Éld meg legteljesebben a jelen pillanatot, a mostot! Sőt, ha alaposabban szemügyre vesszük, ez a két gondolat is valójában csupán egy: mivel – amint ezt később látni fogjuk – a gondolkozás tagadása és a jelen pillanat megélése szorosan összefügg.⁵

Eckhart Tolle főműve, melyben tanítását alaposan kifejti, *A most hatalma* (1997). Ezen művének kompendiuma *A most hatalma a gyakorlatban* (2001).⁶ *A most hatalmában* kifejtett tanításokat járja körül újra, mélyíti el és alkalmazza új területeken az *Új Föld* (2005) című művében. *Megszólal a csend* (2003) című, aforizmákban írt könyvecskéje fejti ki a legtömörebben, ugyanakkor a legexpresszívebben tanítását. Írásba foglalt tanításának jobb megértéséhez hozzájárulnak az előadásairól, lelkigyakorlatairól készült filmfelvételek.⁷

⁴ Tolle, E.: *Megszólal a csend*, i. m. 5. o. Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 17. o.

⁵ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 36. o.

⁶ Tolle, Eckhart: *A most hatalma a gyakorlatban*. Nélkülözhetetlen tanítások, meditációk és gyakorlatok a pillanat erejének felismeréséhez, Édesvíz Kiadó, Budapest, 2008.

⁷ Többek között: Tolle, Eckhart: *Az örökkévaló megérintése*, Agykontroll Kft., Budapest (6 DVD). Tolle, Eckhart: *Csend a világ közepén*. Findhorn-lelkigyakorlat, Édesvíz Kiadó, Budapest, 2007 (könyv + 2 DVD). Tolle, Eckhart: *A jelenlét művészete*. <http://www.eckharttolle.hu/news.php?extend.57> Letöltés ideje: 2014. április 22.

Az emberek – mondja Eckhart Tolle – nem azonosak azzal, aminek gondolják magukat.⁸ Mi, emberek ugyanis hajlamosak vagyunk gondolkodásunkkal, illetve ún. formaidentitásunkkal azonosítani magunkat. A formaidentitás önmagunkról alkotott képünk, amelybe beletartozik aktuális élethelyzetünk, magunkról alkotott elképzeléseink és hiedelmeink, társadalmi pozíciónk, múltbéli élettörténetünk és annak értelmezése, elért sikereink és kudarcaink, vagyoni és társas helyzetünk, magunkévá tett csoportidentitások, mások rólunk alkotott véleménye, kedveléseink és ellenszenveink, érzelmeink stb.⁹ Már a felsorolásból is nyilvánvaló, hogy a formaidentitás pusztán gondolataink terméke. Hisz mindezek a dolgok nem rendelkeznek önmagukból fakadó erővel és képességgel arra, hogy meghatározzák személyiségünket, csak a mi – többnyire tudattalan – „jóváhagyásunkkal” képesek erre. A formaidentitás tehát nem független saját szubjektív értelmezésünktől, éppen ezért gondolati produktum. Nem alkothatja lényegünket, s nem vagyunk azonosak formaidentitásunkkal.¹⁰ Ugyanakkor gondolkodásunkkal sem vagyunk azonosak, mert a gondolkodást megelőzi az, aki gondolkodik.¹¹ Egy lépéssel továbbmenve: a gondolkodót is megelőzi a gondolkodó léte.¹² Gondolkodásunk és formaidentitásunk tehát nem-valós-ént alkot, amelyet Tolle egónak nevez.¹³

De ha nem vagyunk azonosak sem azzal, amit magunkról gondolunk, sem magával a gondolkodással, akkor kik vagyunk? Eckhart szerint a gondolatok zaja mögötti belső csend, a tiszta tudatosság tere, saját létem tudata, az „ÉN VAGYOK”¹⁴ tudata vagyunk.¹⁵

⁸ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 173–174. o.

⁹ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 46–47. o.; 127. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 31. o.

¹⁰ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 96–97. o.; 99. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 31–33. o.; 59–60. o.; 83–91. o.

¹¹ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 31–32. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 194–195. o.

¹² Tolle, E.: Új Föld, i. m. 54–56. o.; 63. o.; 221–223. o.

¹³ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 27. o. Eckhart Tolle írásai és előadásai nem filozófiai vagy pszichológiai fejtegetések – noha kétségtelenül mély filozófiai és pszichológiai megalapozottsággal és relevanciával bírnak –, hanem spirituális tanítások. Ezért a terminusokat sokkal szabadabban használja, mint az említett diszciplínák. Vö. Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 17–18. o. Hogy egy példát említsek: nem definiálja, és gyakran szinonimaként használja az olyan fogalmakat, mint gondolkodás, elme, ego, forma, kondicionált tudat stb. Ebből kifolyólag a dolgozat fogalomhasználata is viszonylag szabad.

¹⁴ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 11. o.

A legtöbb ember azonban nincs kapcsolatban saját lényegével, mert elrejtí az elöle a gondolkodás „paravánja”.¹⁶ Eckhart nem a gondolkodást, hanem a gondolkodással való azonosulást kárhoztatja.¹⁷ A gondolkodás ugyanis eszköz, amellyel életünkben problémákat oldunk meg. Amikor azonban a gondolkodás szüntelenné válik, akkor az károssá, „mentális zajjá” lesz. Ezt az állapotot Tolle a megszállottsághoz vagy a skizofréniához hasonlítja. A legtöbb ember ebben a „skizofrén” állapotban van: szüntelen és legtöbbször felesleges monológokat mond belül, vagy éppen dialogizál saját magával.¹⁸ A gondolkodás káros mivolta abban áll, hogy elkülönültséget teremt. Elkülönít saját magamtól, más emberektől, más létezőktől, a Léttől, Istentől.¹⁹ A gondolkodás ugyanis mindent „megcímkéz”: fogalmi elemezéssel kiüresíti, definíciókba szorítja,²⁰ szimpátia és antipátia szerint kategorizálja a létezőket, ezzel minden rajta kívülit, sőt még saját magát is tárgyá fokoz le. Megteremti a szubjektum és objektum szembenállását,²¹ és megtöri a Lét egységét.²² A gondolkodás által kergetett illúzió, hogy a gondolatok képesek tartalmazni az Igazságot.²³ Ez azonkívül, hogy tovább fragmentálja a Létet,²⁴ identitást is teremt: a „nekem igazam van” illúziója elválaszthatatlan az „ő téved” illúziójától, mely megteremti az „én/mi” és az „ők” elkülönültségét.²⁵ Így válik Tolle szerint a gondolat által uralt elme, a gondolkodással azonosult hamis én minden emberi konfliktus legvégső okává – a családi veszekedésektől a népirtásokig.²⁶

További negatív dolgok is származnak abból, hogy a gondolkodás teremtette hamis én, az ego az elkülönültség állapotában van. A minden egyéb létezőtől elkülönült ego fenyegetve érzi magát. Az elkülönültségben élő ego

¹⁵ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 130. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 11–16. o. Tolle, E.: Új Föld, 27. o.

¹⁶ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 115. o.

¹⁷ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 48–49. o.

¹⁸ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 22–24. o.

¹⁹ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 97. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 123–125. o.

²⁰ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 29–31. o.

²¹ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 164–165. o.

²² Tolle, E.: Új Föld, i. m. 183. o.; 251–252. o.

²³ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 20–22. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 23. o.; 69–70. o.

²⁴ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 256. o.

²⁵ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 35. o.; 107–108. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 66. o.

²⁶ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 45. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 15–19. o.; 67–69. o.; 71–73. o.; 75–76. o.; 115–116. o.

arra kényszerül, hogy állandóan megvédje önazonosságát: minden rajta kívüli potenciális veszélyforrás rá nézve.²⁷ Az ego folyamatos defenzívában van, és alaphangulata a félelem és szorongás.²⁸ Ugyancsak az elkülönültség az oka, hogy az ego sosem érezheti magát teljesnek, egésznek, tökéletesnek. Mindig valami rajta kívüli dologtól várja, hogy teljessé tegye: karrier, hírnév, több pénz, nagyobb ház, több tudás, ideális partner stb. Ez a szokványos emberi állapot: a mindig többre és jobbra vágyás. Látható, hogy ahogyan az ego számára a rajta kívüli létezők a gondolkodás szintjén tárgyakká válnak, úgy a praxis szintjén is azzá lesznek. Az ego számára a létezők egyetlen célja az ego megerősítése, teljessé tétele.²⁹ Nem kivételek ez alól az emberi kapcsolatok sem: az egós elme által uralt személy kapcsolatai önzésen és nem a másik személy tiszteletén alapulnak.³⁰

Az ego önbeteljesítésre való hasztalan törekvése az egyik oka annak, hogy a gondolkodás megteremti az időt. Az ego ugyanis sosem érzi jól magát a jelenben, a mostban, mivel még nem érzi magát kiteljesedettnek, tökéletesnek. A tökéletesség elérését, a kiteljesedést egy jövőbeli időpontba képzei: „ha majd elvégeztem ezt...”, „ha majd elérem azt...”, „ha majd bekövetkezik amaz...”.³¹ Mivel a külső dolgok nem tehetik teljessé az egót, ezért ez a kívánt jövőbeli pillanat sosem fog elérkezni.³² Mindig feszültség van a nem kielégítő jelen és a kielégülést ígérő, ám sosem elérkező jövő között. Ez a feszültség fájdalommal jár. Az ego tehát az idővel együtt szenvedést is teremt.³³ A múlt nemkülönben gondolati produktum. Az ego nincs kapcsolatban az igazi én identitásával – ami a lét –, s ezért szüksége van a múltra, mert múltbeli tetteiből – sikereiből és kudarcaiból – és egyéb életeseményeiből eredezteti identitását.³⁴

A múlt és a jövő Tolle szerint egyaránt illúzió. Az egyetlen létező valóság a jelen. Hajlamosak vagyunk úgy elképzelni az időt, mint egymást

²⁷ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 44. o.

²⁸ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 32. o.; 150–151. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 108–109. o.

²⁹ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 34–35. o.; 46–47. o.; 153–156. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 37–41. o.; 44–50. o.; 78–79. o.

³⁰ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 33–34. o.; 125–138. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 79–82. o.; 86. o.

³¹ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 27–28. o.

³² Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 123–125. o.

³³ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 36. o.; 59. o.; 74–79. o.

³⁴ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 49. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 132–133. o.

követő pillanatok láncát. E szerint az elképzelés szerint voltak múltbéli és lesznek jövőbéli pillanatok. Eckhart szerint valójában egyetlen pillanat létezik, a most, az örök jelen. Minden múltbéli pillanat valamikor most volt, és minden jövőbéli pillanat egyszer szükségképpen mostként fog megjelenni. Nem is lehet ez másként. Ha a múltra vagy a jövőre gondolok, azt is mindig most teszem.³⁵ Tehát mind az objektivitás, mind a szubjektivitás szintjén csak egyetlen pillanat létezik, az örök most. Miért érzékeljük mégis azt, hogy az idő múlik, miért van egyáltalán fogalmunk az időről? Az egyetlen létező pillanat, a most örök és változatlan. A mostban felbukkanó formák azonban változnak: a most mindig más formát vesz fel.³⁶ Ez adja az idő képzetét.

A fentiek alapján láthatóvá válik a gondolkodás alapvető diszfunkciója: nemlétezőkhöz köti magát – a múlt és a jövő –, és tagadja az egyetlen létezőt – a jelent. A lelki béke, a megszabadulás, a „megvilágosodás”, a „megváltás” elérésének módja Eckhart szerint végtelenül egyszerű: a mostban való lét, a jelenlét.³⁷ Mindössze ennyi az ő spirituális tanítása: légy jelen!

A most mint egyetlen létező az egyetlen hely, ahol kapcsolatba léphetek a létemmel, ami nem más, mint a Lét. A Léttel való összekapcsolódottság állapota a jelenlét.³⁸ A Léttel való összekapcsolódottságnak az állapotában egy olyan magasabb rendű intelligenciával vagyunk közvetlen kapcsolatban (magával a Léttel, más szóval Istennel), amelyhez képest a mi elmetevékenységünk, a gondolkodás jelentéktelen. „Ahogy a Nap végtelenül fényesebb a gyertyánál, ugyanúgy a Létben is végtelenül több intelligencia van, mint az elmédben.”³⁹ A jelenlét állapotában a gondolkodás megáll, elhallgat, „torkára forr a szó”.⁴⁰ A jelenlét ezáltal feloldja a gondolkodás káros sémáit, kiküszöböli annak káros következményeit. A megvilágosodás két lehetséges útja – a gondolatoktól való megszabadulás, illetve a most teljes megélése – tehát egymástól elválaszthatatlan. Végző soron a két út egy és ugyanaz. A

³⁵ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 49–50. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 41–43. o. Tolle, E.: Új Föld, 189–191. o.

³⁶ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 45. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 186. o.; 190. o.

³⁷ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 186–189. o.

³⁸ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 87. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 76–77. o.; 165. o.

³⁹ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 103. o.

⁴⁰ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 33. o.

gondolatok elengedése révén a jelenlét állapotába kerülünk; a jelenlétbe érve gondolataink elhallgatnak.⁴¹

A jelenlét a „megvilágosodás”, a „megváltás”: egységben lenni a Léttel, egységben lenni Istennel.⁴²

A jelenlét állapotának számos további pozitívuma is van. A gondolkodás kényszerétől megszabadulva a belső csend állapotában a gondolkodás újra azzá válik, ami: eszközzé. Továbbra is gondolkodunk, de ahelyett, hogy a gondolkodás uralna minket, mi uraljuk gondolatainkat, ezért sokkal intuitívabbá válunk.⁴³ A jelenben való levéssel feloldjuk a múlt során bennünk felhalmozódott fájdalmat – Eckhart ezt fájdalomtestnek nevezi.⁴⁴ A jelen méltányolása megszabadít attól, hogy sóvárgással vagy éppen félelemmel, szorongással⁴⁵ tekintsünk a jövőre. A jelenlét állapotában tudatában vagyok minden létezővel való létbeli egységemnek. Így már nem tárgyakként, és főleg nem ellenségekként tekintek rájuk. Ezáltal kiegyensúlyozottabbá válik embertársainkhoz és a világhoz, a természethez való viszonyunk.⁴⁶ Eckhart Tolle hisz benne, hogy ez a tudatbeli váltás nem csak az egyén életét teszi jobbbá és békésebbé, hanem az egész világot. Ugyanis valamennyi bolygónkat sújtó probléma – környezetszennyezés, háborúk, kizsákmányolás, vallási és politikai fanatizmus stb. – gyökere az egós elme rémuralma. Amint egyre több ember lép ki a szokásos, kondicionált elmehasználataból a magasabb rendű tudatosságba, úgy változik meg a Föld.⁴⁷

Hogyan lehet belépni ebbe a – nagyszerű perspektívákkal kecsegtető – tudatosságba, hogyan lehet lemondani a gondolatról, hogyan lehet jelenvalóvá válni? Hogyan érhető el a megvilágosodás? Konkrétan mit kell tennem érte? Eckhart szerint semmit. A megvilágosodásért nem kell tenni, hanem hagyni kell, hogy megtörténjen.⁴⁸ Ha felismerjük, hogy azonosulunk

⁴¹ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 49. o.; 54. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 225. o.

⁴² Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 20. o.; 22. o.; 87–88. o.; 113. o.

⁴³ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 28–29. o.

⁴⁴ Az ún. fájdalomtestről lásd: Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 38–43. o.; 140–145. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 134–171. o.

⁴⁵ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 44. o.

⁴⁶ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 81–90. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 101–102. o.

⁴⁷ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 89. o.; 91. o.; 166–168. o.; 174. o. Eckhart Tolle erre a koncepcióra alapozza *Új Föld* című művét.

⁴⁸ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 236–239. o.

gondolkodásunkkal, hamis énünkkel, azzal már véget is vetettünk az azonosulásnak.⁴⁹ Az emberek általában elérhetetlen, megvalósíthatatlan célnak tartják a megvilágosodást, holott Eckhart szerint egyáltalán nem az.⁵⁰ Bárki számára elérhető, és könnyebben, mint gondolná. A megvilágosodás eléréséhez egyetlen dologra van szükség: figyelemre, éber figyelő jelenlétre. Figyeljünk mindig arra, amit éppen teszünk! Tevékenységünk végzésekor ne annak végcéljára irányítsuk figyelmünket, hanem arra a cselekvésre, amit éppen végzünk! Ez segít a jelenben maradni.⁵¹ Ugyancsak a jelenben hoz, ha figyeljük érzéseinket, testünk pillanatnyi működését, a körülöttünk lévő világot, vagy azt a személyt, akivel éppen vagyunk.⁵² Ám anélkül, hogy gondolatban értékelnénk azt, anélkül, hogy gondolati megjegyzéseket fűznénk hozzájuk. A jelenbe vezető út a megadás is: amikor belső ellenállás nélkül elfogadjuk a jelen pillanat létét, bármilyen formát vegyen is az fel.⁵³ A jelenbe, a megvilágosodásba vezető gyakorlati lépések egyszerűek. Akárcsak Eckhart Tolle egész spirituális tanítása. Mindazonáltal látható, hogy ez a tanítás komoly filozófiai és pszichológiai megalapozottsággal bír.

⁴⁹ Tolle, E.: A most hatalma, 48–49. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 112. o.; 116. o.; 123–124. o.; 151. o.; 189. o.

⁵⁰ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 19–20. o.

⁵¹ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 267–277. o.

⁵² Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 25–26. o.; 31. o.; 60. o.

⁵³ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 38. o.; 148–150. o.; 169–175. o. Tolle, E.: Megszólal a csend. i. m. 13. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 160–161. o.

3. THOMAS KEATING OCSO TANÍTÁSA A KONTEMPLÁCIÓRÓL

3.1. Élete

Thomas Keating 1923-ban született az Egyesült Államokban, New Yorkban. Tanulmányait a Yale és a Fordham Egyetemen végezte. 1944-ben lépett be a ciszterci rend szigorúbb ágába, ismertebb nevükön a trappisták közé.⁵⁴ Pappá szentelték, 1961-től apáti tisztséget is betöltött a Szent József apátságban, Spencerben, Massachusettsben. 1981-ban visszavonult az apáti tisztségből, és a Colorado állambeli Snowmass Szent Benedek monostorába költözött, ahol jelenleg is él. Rendtársaival, William Menningerrel és Basil Penningtonnal együtt dolgozta ki az ún. belső imádság (centering prayer) módszerét, melyre legnagyobb ihletőerővel *A Megnemismert felhője* hatott. Mintegy 35 könyve jelent meg a spiritualitás témájában, emellett rendszeresen tart lelkigyakorlatokat, előadásokat. A kontempláció, a szemlélődő élet népszerűsítésére, illetve az ezt gyakorló világi hívek támogatására 1984-ben létrehozta a Contemplative Outreach Ltd-t.⁵⁵

3.2. Tanítása

Keating tanítása noha újszerűnek hat, mégis mélyen a keresztény hagyományban gyökerezik. Érdeme az, hogy a mai kor embere számára érthető módon fogalmazza újra a keresztény spiritualitás szemlélődéssel kapcsolatos régi tapasztalatait.⁵⁶

Keating kiindulópontja az emberi természet alapvető jóságának állítása. Ez az alapvető jóságunk azonos az igazi Énünkkel, mely Istenre irányul, „gravitációs középpontja nem más, mint Isten”. „Isten és az igazi Én nem különbözőek. Jóllehet nem vagyunk Istenek, Isten és az igazi Énünk egy és

⁵⁴ Ugyanennek a rendnek volt tagja a 20. század talán legismertebb és legjelentősebb katolikus szemlélődője, Thomas Merton.

⁵⁵ Keating, Thomas: Nyitott tudat, nyitott szív. Az evangélium kontemplatív dimenziója, Filosz Könyvkiadó, Budapest, 2006, 213–214. o. Thomas Keating. http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Keating Letöltés ideje: 2014. március 4.

⁵⁶ Keating, Th.: i. m. 49. o.

ugyanaz.”⁵⁷ Ezzel Keating az igazi Én és Isten azonosságát vallja a lényegbeli azonosság nélkül.⁵⁸ Az eredeti bűn Keating szerint nem más, mint az ember azon képessége, hogy gondolkodó öntudatát kifejlessze anélkül, hogy tudatában lenne Istennel való személyes egységének.⁵⁹ Az eredeti bűn következménye az Istentől és igazi Énünktől való elidegenedés, amely a bizonytalanság érzésében tartja az embert. Ezt az elidegenedést és bizonytalanságot az ember különböző énvédő mechanizmusokkal próbálja enyhíteni, orvosolni. Ezek közül az énvédő, én-megnagyobbító törekvések közül különös jelentőséggel bír az öröm, a birtoklás és a hatalom utáni vágy⁶⁰ (ezek a vágyak a gyökerei minden emberek közötti konfliktusnak is). Mindezekből a – részben tudattalan, részben tudatos – énvédő reakciókból egy hamis én jön létre. A hamis én az igazi Én ellentéte, s elfedi azt. Önmagára irányul, önző, „gravitációs középpontja [...] önmaga”.⁶¹ Az egyéni bűnök abból fakadnak, hogy a hamis én nem ismeri fel és visszautasítja Krisztus kegyelmét, saját maga és mások valós szükségleteit. Az egyéni bűnök a hamis ént tovább erősítik. Minden emberi boldogtalanság abból származik, hogy hamis énünkkel azonosítjuk magunkat, a hamis én pedig alapvetően boldogtalan.⁶² A hamis én a keresztségben megöletik, és az Istennel való egység helyreállítatik.⁶³ A hamis én teljes felszámolásához és az Istennel való egység teljes visszaállításához azonban spirituális fejlődésre, gyakorlásra van szükség.⁶⁴ Keating szerint a kontemplatív imádság az, „amely elindítja, végigkíséri és bevégezi az átalakulás folyamatát.”⁶⁵ Máshol úgy fogalmaz, hogy

⁵⁷ Keating, Th.: i. m. 189. o.

⁵⁸ Ez a paradoxon más keresztény szemlélődőknél is előfordul. Lásd később.

⁵⁹ Érdemes Keatingnek ezt az állítását összevetni a Szent Ágostontól származó következő két idézettel, és Thomas Mertonnak ezen idézetekhez fűzött kommentárjaival: „De ha a lélek Istent odahagyva, befelé fordul, önmaga ellen, és saját szellemi erejét mintegy Isten nélkül akarja élvezni, akkor eltelik büszkeséggel, ami minden bűn kezdete.” „Amikor a lélek odahagyja a szeretet bölcsességét, amely örökké változatlan és egy, és az időleges és változó dolgok megtapasztalásából kíván tudást nyerni, az inkább felfuvalkodottsághoz, mintsem épüléséhez vezet. És ily módon elnehezedvén a lélek mintegy saját súlyánál fogva esik ki a kegyelem állapotából.” Merton, Thomas: A zen és a falánk madarak, Terebess Kiadó, Budapest, 2000, 110. o. skk.

⁶⁰ Keating, Th.: i. m. 134–135. o.

⁶¹ Keating, Th.: i. m. 190. o.

⁶² Keating, Th.: i. m. 68. o.

⁶³ Keating, Th.: i. m. 191. o.

⁶⁴ Keating, Th.: i. m. 192–193. o.

⁶⁵ Keating, Th.: i. m. 194. o.

a kontempláció „a legbiztosabb és legbiztonságosabb út a szentséghez”.⁶⁶ Vizsgáljuk meg tehát a továbbiakban azt, hogy Keating mit ért kontempláción, milyen módszert kínál a szemlélődéshez!

Keating számára a kontempláció kapcsolat: kapcsolat Istennel. Amiben a szemlélődés különbözik az egyéb imádságoktól (szavakkal történő imádkozás, elmélkedés; ezeket Keating összefoglalóan diszkurzív meditációnak nevezi) az az, hogy a szemlélődés nem gondolati tevékenység, hanem éppen az értelem, a gondolatiság kizárásával történik. „Isten elsődleges nyelve a csend.”⁶⁷ A kontemplációban „kapcsolatunkat Istennel a tiszta hit szintjére emeljük,” mivel Isten túl van minden elgondolhatón, ezért nem közelíthetjük meg másként, mint a tiszta hit által.⁶⁸ A kontempláció lényege Isten tényleges megtapasztalása, szemben a diszkurzív meditáció intellektuális elemzésével és/vagy affektivitásával.⁶⁹

A kontemplációban Keating három lépcsőfokot különböztet meg. Az első lépcsőt belső imádságnak nevezi. Ez egy módszer,⁷⁰ melyet az egyháztörténet jeles szemlélődőinek tapasztalatai alapján Keating és munkatársai dolgoztak ki, és népszerűsítene. A belső imádság még nem maga a kontempláció, hanem előkészület a kontemplációra. Istennek a kontemplációban történő befogadása, az Istennel való egyesülés ugyanis a kegyelem műve, erőfeszítésekkel, akarással nem kieszközölhető. A kegyelemnek ezen működésére azonban elő kell készíteni a lelket. Ennek az előkészületnek a módszere a belső imádság. A második lépcsőfok a kontemplatív imádság, amely – mint arról már esett szó – Isten kegyelmi aktusára jön létre. A szemlélődő lelkiállapot azonban állandósulhat is: ez kontempláció harmadik lépcsőfoka, amelyet kontemplatív életnek vagy kontemplatív állapotnak nevez Keating.⁷¹

A belső imádság – mint a kontemplációt előkészítő gyakorlat – során a legfontosabb dolog gondolataink lecsendesítése. Az imádság ugyanis belső

⁶⁶ Keating, Th.: i. m. 13. o.

⁶⁷ Keating, Th.: i. m. 87. o.

⁶⁸ Keating, Th.: i. m. 11. o.; 21. o.; 127. o.

⁶⁹ Keating, Th.: i. m. 48–49. o.

⁷⁰ A belső imádság módszerének összefoglalását lásd: Keating, Th.: i. m. 165–174. o.

⁷¹ Keating, Th.: i. m. 9–12. o.; 24. o.

csendből fakad, a belső csend megzavarói pedig a gondolatok. Hogy a gondolatok elengedésének Keating mekkora jelentőséget tulajdonít a spiritualításban, azt kellőképpen érzékeltetik szavai: „Azt hiszem, bátran kijelenthetjük, hogy a világvallások által kifejlesztett minden nagy spirituális diszciplína lényege a gondolatok elengedése. Minden egyéb csak másodlagos.”⁷² A gondolatokat Keating folyón haladó hajókhoz hasonlítja. Az emberek túl nagy figyelmet szentelnek, túl nagy jelentőséget tulajdonítanak gondolataiknak, holott a „hajóknál” sokkal fontosabb a „folyó”, amelyen a „hajók” úsznak. Ez a „folyó” nem más, mint a tudatosság, amelyből gondolataink származnak. A tudatosság többnyire észrevétlen marad a legtöbb ember számára, ugyanis hajlamosak vagyunk kötődni gondolatainkhoz,⁷³ sőt a gondolkodásunkkal azonosítani magunkat, s nem tudatosan bennünk az a forrás, ahonnan a gondolatok származnak. Keating szerint ez a „folyó” nem más, mint Isten Önnön Lényének azon része, amelyet Magából megoszt velünk.⁷⁴ Keating javaslata: figyelmünket a „hajókról” a „folyóra” kell fordítanunk – gondolkodásunk helyett arra a „térre”,⁷⁵ amelyben, amelyből a gondolatok felmerülnek. Mivel gondolatok akaratlanul is felbukkannak elménkben, ezért nem lehet reális az a célkitűzés, hogy egyáltalán ne legyenek gondolataink. Keating szerint sokkal célravezetőbb, ha egyszerűen csak nem szentelünk figyelmet a felbukkanó gondolatoknak, nem engedjük, hogy bevonódjunk a gondolkodás tevékenységébe. Különböző típusú gondolatok merülhetnek fel bennük az imádság közben, és ennek megfelelően más és más a „teendők” velük. A képzelet önkéntelen csapongásaként felmerülő gondolatokat egyszerűen hagyni kell elszállni, nem kell nekik figyelmet szentelni. Vannak azonban olyan gondolatok, melyek érzelmi befolyással bírnak ránk: szimpátiát vagy ellenszenvet keltenek bennük. Előfordulhatnak az imádság közben intuitív meglátások, sőt intenzív lelki élmények (víziók stb.). Bármennyire nagyszerűnek tűnjenek is ezek, a szemlélődés során az ilyen gondolatoknak sincs helyük, pusztán akadályok a kontemplációban. Az

⁷² Keating, Th.: i. m. 133. o.

⁷³ Keating, Th.: i. m. 70. o.

⁷⁴ Keating, Th.: i. m. 85. o.

⁷⁵ Keating, Th.: i. m. 58. o.

akadályozó gondolatok negyedik típusa az önreflexió. Az elme törekszik mindent fogalmi szinten analizálni. A kontempláció során azonban olyan tapasztalatokkal szembesül, melyek fogalmilag nem megragadhatók. Ha mégis megpróbálkozik ezzel, akkor kiüresíti a tapasztalatot, és egyidejűleg meg is szünteti a tapasztalást. Szükséges tehát az imádságban tartózkodni mindenféle önreflexiótól. Mind a négy típus⁷⁶ esetében hajlamosak vagyunk elidőzni az adott gondolatnál, így az kizökkent minket az imádság állapotából. Amint észrevettük, hogy egy gondolatmenetbe bonyolódunk, azonnal vissza kell térnünk a gondolat nélküli imádsághoz.⁷⁷

Ehhez eszközként ajánlja Keating az ún. szent szót. A szent szó egy rövid szó (pl. Isten, Jézus, csend, béke stb.), amelyet akkor szükséges emlékezetünkbe idéznünk, amikor észrevesszük, hogy imádság közben gondolatfolyamba bonyolódunk. A szent szó tartalma nem fontos, sőt nem is szabad hozzá képeket, fogalmakat társítanunk. Szerepe a szándék kifejezése az imádság folytatására.⁷⁸ A gondolatok, képek, érzelmek és minden, az imádságot akadályozó jelenség esetében az elengedés eszköze az elfogadás: annak elfogadása, ami van, ami éppen történik. Az imádságot ugyanis semmi nem akadályozza, csak az, amire akadályként tekintek. Ha gondolatok merülnek fel imádság közben, nem kell erővel küzdeni ellenük, hanem elfogadni jelenlétüket, s elengedni őket.⁷⁹ Az el nem fogadás, az akarás, a birtoklás csupán a hamis ént erősíti,⁸⁰ így azzal, hogy a belső imádságban elhagyunk minden gondolati és akarati tevékenységet, ragaszkodást és birtoklást, a hamis ént – mely nem több kondicionáltság által létrejött illúzióнал – felszámoljuk. A hamis énről való lemondás a lehető legértékesebb aszkézis:⁸¹ ez a lelki szegénység, amelyről Jézus beszél.⁸² Keating szerint a kontempláció

⁷⁶ Keating valójában a gondolatok öt típusáról beszél. Az ötödik típust a tudattalanból felbukkanó gondolatok alkotják. Keating szerint ugyanis a szemlélődésben való előrehaladás során a tudattalanban lerakódott (negatív) gondolati tartalom feloldódik és kiürül. Erről logikai megfontolások alapján később szövegek.

⁷⁷ Keating, Th.: i. m. 24. o.; 53–56. o.; 73–74. o.; 81–87. o.; 123–141. o.

⁷⁸ Keating, Th.: i. m. 55–56. o.; 67–79. o.

⁷⁹ Keating, Th.: i. m. 62–63. o.; 84. o.; 102. o.; 105. o.

⁸⁰ Keating, Th.: i. m. 107. o.; 130. o.

⁸¹ Keating, Th.: i. m. 109. o.

⁸² Keating, Th.: i. m. 195. o.

akkor kezdődik, amikor az eltűnő hamis én mögül előbukkanó igazi Én mélyén a Lélek kezd imádkozni bennünk.⁸³

„A belső imádság nem annak módja, hogy »bekapcsoljuk« Isten jelenlétét. Sokkal inkább annak kimondása, hogy »Itt vagyok.« A következő lépés Istentől függ.”⁸⁴ Ez a következő lépés a kontempláció. A belső imádsággal ellentétben itt már nem beszélhetünk semmilyen módszerről. A szemlélődés állapotát nem eszközölhetjük ki cselekvéssel, akarással. A gondolatoktól megtisztított, lecsendesített léleknek a belső imádságban kell várakoznia Isten feléje irányuló lépésére,⁸⁵ mellyel részesíti őt a Vele való találkozás, Isten megtapasztalásának kegyelmében.⁸⁶ A kontemplációban megtapasztaljuk azt a létet, amelyet Isten eredetileg, a bűnbeesés előtt nekünk szánt: hamis énünk helyett igazi Énünket. Keating szavaival: „Krisztus megszületik bennünk”.⁸⁷ Isten jelenléte bennünk állandó. Ezt a Jelenlétet ismerjük fel a kontemplációban,⁸⁸ miközben valóságosan egyesülünk Istennel. A kontempláció csúcsa, amikor a kontemplációban átélt állapot állandósul, és kontemplatív életté válik. Aki ebben a kegyelemben részesül, egyszerre él cselekvő és szemlélődő életet: minden cselekvése közben szemlélődik, minden cselekvését áthatja a szemlélődés.⁸⁹

Keating hangsúlyozza: a kontempláció egyáltalán nem olyan adomány, amely kizárólag a szerzetesek számára van fenntartva, hanem az hozzáférhető a laikusok számára is. Sőt, a kontempláció még csupán alkalmasságtól, „képességtől” sem függ: bárki szemlélődővé válhat. Ahogy Keating fogalmaz: elég pusztán embernek lenni ahhoz, hogy valaki kontemplatív lehessen.⁹⁰

Noha a kontempláció „célja” az Isten megtapasztalása, illetve a hamis én lebontásán keresztül az igazi Én felfedezése és kibontakoztatása, Keating további pozitívumokat is tulajdonít a szemlélődésnek. Ezek egyike a tudattalan

⁸³ Keating, Th.: i. m. 25–26. o.; 28–29. o.

⁸⁴ Keating, Th.: i. m. 56. o.

⁸⁵ Keating, Th.: i. m. 58. o.; 61. o.; 88. o.

⁸⁶ Keating, Th.: i. m. 197. o.

⁸⁷ Keating, Th.: i. m. 23. o. Vö. Eckhart mester nézeteivel.

⁸⁸ Keating, Th.: i. m. 69. o.

⁸⁹ Keating, Th.: i. m. 113–114. o.; 157–158. o.

⁹⁰ Keating, Th.: i. m. 45–46. o.; 52. o.; 64. o.

kiürítése.⁹¹ A kontempláció során a tudattalanban felhalmozódott megannyi negatív, káros, szennyező pszichés üledék kiürül. A szemlélődés ezáltal segít megoldani az egyén pszichés problémáit, lebontani pszichés gátjait, helyreállítani lelki egészségét, újrastrukturálni pszichéjét.⁹² Keating szerint ez „egységesen személyre szabott isteni pszichoterápia.”⁹³ Mivel a kontempláció gyakorlása során az önző hamis én fokozatosan elhal, ezért javul az egyén más emberekhez fűződő kapcsolata, vagyis a kontempláció nem csupán egyéni, hanem interperszonális és társadalmi szinten is változásokat generál.⁹⁴ A kereszténység kontemplatív hagyományának újrafelfedezése Keating szerint nagyban hozzájárulhat az ökumené megvalósításához, sőt a vallások közötti párbeszédhez,⁹⁵ hiszen a kontempláció valamilyen formában minden vallásban megjelenik. Sőt – tehetjük hozzá – mivel a szemlélődésben az egyénnek az Istenhez és Isten minden teremtményéhez való viszonya átalakul, a kontempláció kozmikus szinten képes pozitív változásokat generálni: „a kontemplatív állapot [...] elhozza Krisztust a világba”,⁹⁶ és „képesé teszi az embereket arra, hogy isteni módon éljék megszokott életüket.”⁹⁷

⁹¹ Keating, Th.: i. m. 143–164. o.

⁹² Keating, Th.: i. m. 92. o.

⁹³ Keating, Th.: i. m. 143. o.

⁹⁴ Keating, Th.: i. m. 60. o.

⁹⁵ Keating, Th.: i. m. 9. o.

⁹⁶ Keating, Th.: i. m. 95. o.

⁹⁷ Keating, Th.: i. m. 160. o.

4. A SZEMLÉLŐDÉS A KERESZTÉNY HAGYOMÁNYBAN

A szavak és gondolatok nélküli, tiszta, belső imádság, melyben az ember misztikus módon egyesül Istennel, nem olyasvalami, ami Thomas Keating találmánya lenne, és ami idegen lenne a keresztény spiritualitás számára. A kontempláció tekintélyes múlttal rendelkezik a keresztény misztikus hagyományban. A következőkben vázlatosan bemutatok néhány olyan misztikus író, illetve írásművet, akik, illetve amelyek a keresztény kontempláció hagyományban kulcsszerepet töltöttek, töltenek be. Közös ezen szerzőkben illetve írásművekben, hogy mindnyájan az apophatikus teológia talaján állnak.

4.1. *Nüsszai Szent Gergely*

Nüsszai Szent Gergely (331 k.–395) szerint az ember szenvedésének oka, hogy elszakadt a Valóságtól, s ezért célja a visszatérés ahhoz, „ami valóban van”. A rossz szerinte abban áll, hogy a viszonylagos valóságot Abszolút Valóságnak tekintjük.⁹⁸ *Eunomiosz ellen* írt művében kifejti, hogy a valóság három szinten jelenik meg számunkra. A legalacsonyabb szint a jelenségvilág, másként a látható dolgok világa. Ez a világ az érzékelés, a tapasztalás és a tapasztalati tudományok számára hozzáférhető. A második szint az érthető dolgok világa: ennek megismerésében a gondolkodó ész és a filozófia az illetékes. Bár a gondolkodó ész által szerzett ismeret jobban megfelel a valóságnak, mint az érzékelés útján szerzett, azonban az így nyert ismeretek sem tartalmazzák magát a valóságot, csupán annak reprezentációját. A léleknek meg kell tisztítania magát minden reprezentációtól és fogalomtól, hogy hozzáférhessen a valóság harmadik szintjéhez, amely nem más, mint

⁹⁸ Vö. Nüsszai Szent Gergely: Mózes élete, in: Vanyó László (szerk.): A kappadókiai atyák (Ókeresztény Írók VI/I.), Szent István Társulat, Budapest, 1983, 718. o.

maga „a színtiszta Valóság, amelyről sem mondani sem gondolni nem lehet semmit, az apophatikus megismerés tárgya [...] a felfoghatatlan birodalma”.⁹⁹

Gergely azt a folyamatot, amelynek során az ember a viszonylagos valóságtól eljut az Abszolút Valóság szemlélésére, plasztikusan írja le a *Mózes élete* című művében. Az igazság Gergely szerint a létező felfogása. Az igazság felé vezető úton az első lépés annak belátása, hogy mindaz, ami érzékek és értelem útján megismerhető, nemlétező. Le kell tehát mezteleníteni magunkat a nemlétezőkhöz való kötődéstől.¹⁰⁰ A szemlélődés felé vezető fontos mérföldkő „a Vörös-tengeren való átkelés”. Ahogyan a tengeren csak a héberek kelhettek át, s az egyiptomiak belefulladtak, hasonlóképpen bele kell vesznie a Vörös-tengerbe a bennük élő „egyiptominak”: bűnre való hajlamainknak, a világ dolgaihoz fűződő vágyainknak.¹⁰¹ Ezek után mehetünk csupán fel „az istenismeret hegyére”. A hegyen Istent a homályban ismerjük meg: mivel Isten túl van minden elgondolhatón, ezért nem közelíthető meg gondolatokkal. Aki Istent meg akarja ismerni, el kell hogy hagyjon minden gondolatot, fogalmat, melyek csak akadályai ezen megismerésnek.¹⁰² Ekkor azonban meglátja „a megismerhetetlent és szemlélhetetlent [...] a nem kézzel épített sátrat”.¹⁰³

4.2. Evagriosz Pontikosz

Evagriosz Pontikosz (345–399), egyiptomi remete különböző könyvekben írta le remetetársai számára útmutatásait, melyek segítségével előrehaladhatnak spirituális fejlődésük útján. Evagriosz szerint a remete lelki fejlődésének két szakasza van: az aszkézis és a szemlélődés. Az aszkézis mint előkészület teszi lehetővé a szemlélődő életet. Az aszkézis során a remete célja, hogy megszabaduljon nyolc szenvedélytől. Ezek a falánkság, a paráznaság, a pénzsóvárság, a harag, a szomorúság, a lelki csüggedés (*akédia*), a

⁹⁹ Leloup, Jean-Yves: Bevezetés az igazi filozófusokhoz. A görög atyák avagy a nyugati gondolkodás elfelejtett tartománya, Kairosz Kiadó, h. n., 2006, 199–202. o.; 204–206. o.

¹⁰⁰ Nüsszai Szent Gergely: i. m. 669–670. o.

¹⁰¹ Nüsszai Szent Gergely: i. m. 690–694. o.

¹⁰² Nüsszai Szent Gergely: i. m. 697–701. o. Figyelemre méltó Gergely ezen passzusa: „A testvér is lehet idegen, a barát is lehet ellenség, a felebarát is állhat az ellenséges oldalon. A velünk szinte egybenőtt gondolatokat nevezzük ezeknek, melyeknek élete halál számunkra, haláluk pedig az életet hozza meg.” Nüsszai Szent Gergely: i. m. 712. o.

¹⁰³ Nüsszai Szent Gergely: i. m. 701–702. o.

dicsőségvágy és a gög. Ennek érdekében a remetének tartózkodnia kell minden olyan helyzettől és nemkülönben minden olyan gondolattól, amelyek által e szenvedélyek valamelyike hatalmába keríthetné őt.¹⁰⁴ Ebben áll Evagriosz szerint ez az aszkézis lényege.

Ha a remete elérte azt az állapotot, amikor ezen szenvedélyek egyike sem képes már rajta erőt venni (*apatheia*), akkor lesz képes a szemlélődésre. A szemlélődés legnagyobb akadályozói a gondolatok (*logiszmoi*). A kósza gondolatok felébresztik a szenvedélyeket, s így elvonják a remete figyelmét Isten szemléléséről. Ezt Evagriosz költőien így fejezi ki: a felénk közeledő Jézus értelmünkben oda nem illő képzeteket talál, ezért visszafordul (vö. Jn 5,13); ezek a képzetek, gondolatok tehát azok a magot elfojtó tövissek, amelyekről a Mt 13,22 beszél.¹⁰⁵ Az alkalmatlan gondolatok mintegy válaszfalat vonnak tehát a remete és Isten közé. Evagriosz szerint a gonosz lelkek azok, akik ezeket a gondolatokat felébresztik, hogy megakadályozzák a remetének a szemlélődésben történő misztikus Isten-látását. A remetének ellen kell állnia a démonok mesterkedéseinek, és szélnek kell eresztenie a gondolatokat imádság közben. Szavak és gondolatok nélkül, szemlélődve kell a remetének imádkoznia.¹⁰⁶

Evagriosz monográfusa, Baán Izsák a következőképpen foglalja össze a gondolatok nélküli ima evagrioszi koncepcióját: „Mivel tehát Isten felette áll minden érzékelésnek és gondolatnak, [...] ismerete közvetlen, lényeg szerinti ismeret, így az értelemnek tisztán, képzetek nélkül kell közelítenie hozzá az imádságban. Az imádság »a képzetek elvetése«, s ebben az összefüggésben beszél Evagriosz a csupasz értelem formátlanságáról és érzéketlenségéről. Ez azonban nem jelenti azt, hogy [...] az ember kőhöz lesz hasonlónak. Sokkal inkább arról van itt szó, hogy az Istenhez közeledő embernek szabadnak kell

¹⁰⁴ Evagriosz Pontikosz: A nyolc gonosz szellemről, in: Baán Izsák OSB: Evagriosz Pontikosz a gondolatokról, Szent Maurícius Monostor – L'Harmattan, Bakonybél – Budapest, 2006, 45–67. o.

¹⁰⁵ Evagriosz Pontikosz: A gondolatokról, in: Baán I.: i. m. 75. o.

¹⁰⁶ Evagriosz Pontikosz: A gondolatokról, in: Baán I.: i. m. 69–107. o.

lennie az érzéki világból származó benyomásoktól, hogy képes legyen befogadni azt, amit ez a találkozás jelent [...].”¹⁰⁷

4.3. Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész

Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész (5. század) szerint Isten, „aki felsőbbrendűsége szerint minden elgondolható oka, nem tartozik az elgondolhatók közé.”¹⁰⁸ Isten „nem is mondható ki, és nem is gondolható el”, „gondolkodással nem érhető el.”¹⁰⁹ A Kimondhatatlanhoz tehát nem gondolati tevékenységgel, hanem szemlélődéssel juthatunk el: „amikor [...] elmerülsz a misztikus szemlélődésben, hagyd el az érzékelést, az értelmi tevékenységet, minden érzékeléssel és értelemmel felfoghatót, [...] és megismerhetetlen módon emelkedj fel [...] a minden lét és minden tudás fölött állóval való egyesüléshez.”¹¹⁰ „A látás és megismerés hiányával akarjuk látni és megismerni azt, ami a szemlélésen és a megismerésen felül áll [...].”¹¹¹ Isten meg nem ismerésen keresztül történő megismerése során nem csupán érzékelő és gondolkodó tevékenységünket adjuk fel, hanem saját magunkat is. Isten megismerése önmagunktól való elszakadás, önmagunkból való kilépés, *eksztaszisz*:¹¹² „A saját magadtól és mindentől való visszatarthatatlan és abszolút elszakadás révén tisztán, mindent levetve és mindentől megszabadulva, felemelkedsz majd az isteni homály természetfeletti sugarához.”¹¹³

¹⁰⁷ Baán I.: i. m. 41. o. Evagriosz „tisztá imádságáról” lásd még: Bacht, Heinrich: Euagrios Pontikos, in: Ruhbach, Gerhard – Sudbrack, Josef: Nagy misztikusok, Kairosz Kiadó, h. n., 2005, 37–51. o. Leloup, J-Y.: Bevezetés az igazi filozófusokhoz, i. m. 85–118. o. Vanyó László: „Legyetek tökéletesek...” Tanulmányok a keresztény aszkézis történetéhez a szerzetesség kialakulásáig, Szent István Társulat, Budapest, é. n., 157–167. o.

¹⁰⁸ Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: Misztikus teológia, in: Az isteni és az emberi természetről. Görög egyházatyák. II. kötet, Atlantis Kiadó, Budapest, 1994, 264. o.

¹⁰⁹ Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: i. m. 264. o.

¹¹⁰ Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: i. m. 259. o.

¹¹¹ Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: i. m. 261. o.

¹¹² Gandillac, Maurice de: Pszeudo-Dionüsziosz, in: Ruhbach, G. – Sudbrack, J.: i. m. 91–92. o. Ruh, Kurt: A nyugati misztika története. Első kötet. A patrisztikus alapok és a 12. század szerzetesi teológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006, 67–72. o.

¹¹³ Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: i. m. 259. o. Dionüsziosz apophatikus teológiájába kiváló bevezetést ad: Leloup, J-Y.: Bevezetés az igazi filozófusokhoz, i. m. 53–68. o.

4.4. Eckhart mester

A léleknek a létadó Léttel, Istennel való egyesülését lehetségesnek tartó és célul kitűző spiritualitásnak¹¹⁴ legkiemelkedőbb képviselője Eckhart mester (kb. 1260–1328). Írásai szemmel láthatóan nagy hatást gyakoroltak Eckhart Tolléra is, aki új nevét nem véletlenül kölcsönözte a domonkos magisztertől.¹¹⁵ Eckhart mester szerint a lélek Istennel való egységének megtapasztalása nem korlátozódik pontszerű és különleges eseményekre, „hanem Isten állandó jelenléte az emberi egzisztencia bensőjében.”¹¹⁶ Mivel Isten túl van minden fogalmiságon, gondolatokkal, képekkel nem megragadható. Istenhez ezért csak úgy közelíthetünk, ha kiűzünk elméből minden fogalmat, gondolatot, képet.¹¹⁷ Az eckharti misztika kulcsfogalma az elkülönülés,¹¹⁸ amely mindannak a hátrahagyását és meghaladását jelenti, ami akadályoz az Isten felé vezető úton. Ez totális önfeladás, „módnélküliség”, „lelki szegénység”,¹¹⁹ az ember „önmagában való léte”, amelyben semmilyen akadályozó tényező nem választja el léte forrásától, Istentől. Az elkülönülés tartalma (ti. mi mindenről kell lemondanunk) nem vehető számba, nem tárgyasítható,¹²⁰ ugyanis az elkülönülés teljes lemondás, amelyben Istenhez való fordulásunk érdekében mindenről, még az Istenhez fordulás szubjektív vágyáról is le kell mondanunk. „A világról levált szív oly közel van már a pusztta semmihez [...] hogy [a]

¹¹⁴ „Az ember ne elégedjen meg egy *gondolt* Istennel [...]. Sokkal inkább legyen az embernek egy *valószínű* Istene, aki messze az ember és a teremtmény gondolatai fölött áll.” Eckhart mester: Részlet a „Tanító beszédek”-ből, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 43. o. Eredeti kiemelés.

¹¹⁵ Több szerző is egyetért abban, hogy Eckhart mester misztikus tanai népszerűek a nem keresztények között is. Haas, Alois M.: Eckhart mester, in: Ruhbach, G. – Sudbrack, J.: i. m. 173–174. o. Sheldrake, Philip: A spiritualitás rövid története, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008. 95. o.

¹¹⁶ Haas, A. M.: i. m. 165. o.

¹¹⁷ Eckhart mester: 35. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, i. m. 151–161. o. Eckhart mester: 57. prédikáció, Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, i. m. 197–213. o.

¹¹⁸ Az elkülönülés hangsúlyozása Eckhart mesternél látszólag szöges ellentétben van Eckhart Tolle tanításával, aki az elkülönülést hamis és káros illúziónak tartja. Teljesen mást ért azonban a fogalmon a két szerző: Eckhart mesternél az elkülönülés a világtól és a hamis éntől való elkülönülést, míg Eckhart Tollénél az elkülönülés épp a hamis én fenntartását jelenti. A különbség tehát csupán terminológiai, és a két nézet teljesen kompatibilis egymással. Az elkülönülés fogalmának Eckhart mester-i értelméről lásd: Eckhart mester: Leválni a világról, in: Lukács László (szerk.): Fohászok és vallomások. A világ legszebb imái, Vigilia, Budapest, 1988, 424–439. o.

¹¹⁹ Eckhart Tolle is azonos módon értelmezi a „lelki szegénységet”, s maga is „formánélküliségről” beszél.

¹²⁰ Eckhart mester: Leválni a világról, i. m. 434. o.

legvégső leválás és a semmi között immár semmi sem lehet.”¹²¹ Az aszkézis eckharti értelmének¹²² lényegét nem gyakorlatok alkotják. „Bármilyen erényre tekintsek is, egyiket sem találok olyan makulátlanul tisztának és Istennel egyesítőnek, mint a világról való leválást.”¹²³ Az igazi aszkézis annak a „korlátlan nyitottságnak”, „tisztá mentességnek” a megvalósítása, mely „képes szavatolni az isteni kegyelem kiadásának lehetőségét: az az ember, aki elszakad minden akadályozótól, tud eljutni a »legnagyobb hasonlatosságra Istennel«.”¹²⁴ Aki kiüresíti magát, azt Isten tölti be. Sőt, mivel Isten maga is elkülönültségben van a világtól (teremtményei nem hatnak rá), ezért a lélek akkor válik leginkább hasonlóvá Istenhez, ha elkülöníti magát mindentől.¹²⁵ Egyáltalán: csak az a szív fogadhatja be Istent, amely elkülönültségben van. Ha a szívben bármi is van a semmin kívül, az csupán akadálya annak, hogy oda Isten belépjen.¹²⁶

Eckhart szerint „mindegyik emberben kétféle ember lakozik”:¹²⁷ egy külső és egy belső ember. A külső ember érzékek, képek útján ismer meg, tevékeny, illetve érzelmi reakciókat váltanak ki belőle a világ történései. A belső ember megismerése kép nélküli szellemi megismerés, nyugalomban van, melyet nem érint meg a világ és az érzelmek.¹²⁸ Igazi valóságunk a belső ember, ezért külső énünk megsemmisítésére kell törekednünk, hogy ezáltal feltáruljon igazi, belső énünk, melyről Eckhart állítja, hogy az „Isten fia.”¹²⁹ A külső ember megsemmisítése az igazi szegénység, ami azt jelenti, hogy radikálisan meg kell fosztanunk magunkat három dologtól: az akarástól, a

¹²¹ Eckhart mester: Leválni a világról, i. m. 426. o.

¹²² Eckhart mester vélekedését a helyes aszkézisről lásd: Eckhart mester: 6. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, i. m. 59–66. o. Eckhart mester: 25. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, i. m. 101–109. o. Eckhart mester: 28. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, i. m. 111–128. o. Eckhart mester: 32. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, i. m. 139–150. o.

¹²³ Eckhart mester: Leválni a világról, i. m. 429. o.

¹²⁴ Haas, A. M.: i. m. 167. o.

¹²⁵ Eckhart mester: Leválni a világról, i. m. 429–430. o.

¹²⁶ Eckhart mester, Leválni a világról, i. m. 435. o. Erről a témáról bővebben: Eckhart mester: 1. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, i. m. 47–58. o.

¹²⁷ Eckhart mester: Leválni a világról, i. m. 433. o.

¹²⁸ Eckhart mester: Leválni a világról, i. m. 433–434. o.; 437. o.

¹²⁹ Eckhart mester: A nemes emberről, in: Eckhart mester: Útmutató beszédek, T-Twins Kiadó, h. n., 1993, 115–123. o. Eckhart mester: 36. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, i. m. 163–171. o.

tudástól és a birtoklástól.¹³⁰ Külső énünk elhagyása teszi lehetővé Istennel való egyesülésünket: „arra a helyre, ahol kiléptünk önmagunkból, Isten lép be”.¹³¹

A teremtmények önmagukban „tisztá semmi”, létüket Istentől nyerik. Az elkülönülésben az ember felismeri minden teremtmény és saját maga semmiségét, s ugyanakkor egységét Istennel. Ez azt is jelenti, hogy a létben minden teremtmény egy. Minden teremtmény Istenben való egységének átélése az autentikus létezési mód, amelyet Eckhart szerint vissza kell szerezni, s ezt Isten kegyelme lehetővé is teszi számunkra. Ezt a folyamatot Eckhart áttörésnek nevezi. A teremtményt a bűnbeesés kizárta a többi létezővel és a Léttel való egységből, míg az áttörés visszavezet ebbe az állapotba: „Áttörésemkor [...] fölébe emelkedem minden teremtménynek, és nem vagyok sem Isten, sem teremtmény: az vagyok, ami voltam, és ami maradok most és mindörökké. Aztán lendületet kapok, amely felröpít minden angyal fölé. [...] ebben az áttörésben úgy találom, hogy Isten és én, mi ketten ugyanazok vagyunk [...]”.¹³² Alois M. Haas a következőképpen foglalja össze Eckhart aszkézisét, spiritualitását: „Az embert radikális értelemben elszólítja önmagától [ti. Eckhart] [...] s rávezeti a lét csodálatosságára, ami Isten.” „E szerint az ember visszatérve Istenbe, megtalálja a vele való hasonlatosságot. A »hasonlatosság« megtalálása minden emberi fáradozás sarkpontja, a »hasonlatosság elérése« azonban csak Isten kegyelmi ajándéka, az isteni kegyelem mindenkor jelenvalósága.”¹³³

4.5. Palamasz Gergely és a hészükhazsza hagyomány

A keleti egyházban az ókeresztény kortól napjainkig töretlenül él az a kontemplatív hagyomány, amelyet hészükhazmusnak szokás nevezni. Eredete

¹³⁰ Eckhart mester: 32. prédikáció, i. m. 139–150. o.

¹³¹ Schneller István: Meister Eckhart élete és gondolatai, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, i. m. 25–26. o.

¹³² Idézi: Suzuki, Daisetz T.: Tudás és Ártatlanság, in: Merton, Th.: A zen és a falánk madarak, i. m. 100. o.

¹³³ Haas, A. M.: i. m. 172. o.; 173. o.

az egyházatyákra és az egyiptomi szerzetességre vezethető vissza,¹³⁴ s folyamatosan továbbhagyományozódott a keleti szerzetesség, különösen is az Athosz-hegyi szerzetesközösség körében. Egy Nikodémusz nevű athoszi szerzetes a 18. században ezen hagyomány legfontosabb aszketikus írásait összegyűjtötte a *Filokália* című könyvbe, mely igen népszerű lelkiismereti irodalomként vált a keleti egyházban, s hozzájárult a hészükhazta imamód további elterjedéséhez. Ennek a meditációs módszernek a célja, hogy illuzórikus, önző, hamis énünket magunk mögött hagyva megtapasztaljuk pusztán létünket, s eggyé váljunk Istennel (*theószisz*). Ennek az aszketikus gyakorlatnak a legfontosabb eleme gondolatok és a vágyak elcsendesítése, elhagyása. Hangsúlyos szerep jut ebben az imamódban a testnek (légzéstechnika, testtartás). A hészükhazta hagyománynak¹³⁵ számos jeles képviselője van, akik közül ezúttal csupán Palamasz Gergelyről szövegek részleteiben.

Érdekes történelmi egybeesés, hogy amikor a nyugati egyházban Eckhart mester az ember és az Isten eggyé válásáról tanított, ugyanabban az időben ugyanezt tette a keleti egyházban Palamasz Gergely (1296–1359). Fontos leszögezni, hogy Palamasz Gergely nem hirdetett új tanokat, hanem szervesen illeszkedett a hészükhazta ima hagyományába. Jelentősége abban áll, hogy írásaiban ezt a meditációs módszert összefoglalja, és megvédi a racionalista ellenvetésekkel szemben. Ez a szemlélődő ima lehetővé teszi Isten közvetlen megtapasztalását. Ez a megtapasztalás azonban nem csupán gondolati cselekedet, értelmi belátás, hanem valós élmény. Az Isten-élmény nem fakadhat pusztán a gondolkodásból, mert „Isten végtelenül több [...] mindennél, amit az értelem és az érzékek fel tudnak fogni.”¹³⁶ Az Isten-élmény valós átélésen alapszik. A filozófusok és teológusok ellenvetéseire az Istennel való egyesülés, az Istenben való részesedés lehetőségességét illetően Palamasz Gergely azt válaszolja, hogy az átélésben nem Isten lényegéből részesülünk –

¹³⁴ Fentebb bővebben foglalkoztam Nüsszai Szent Gergellyel, Evagrioszsal és Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitésszel. A hészükhazmus patrisztikus gyökereiről bővebben: Leloup, J.-Y.: Bevezetés az igazi filozófusokhoz, i. m.

¹³⁵ A hészükhazta hagyomány alaposabb megismeréséhez lásd: Kis Filokália. A szívbeli imádság könyve, Filosz Kiadó, Budapest, 2004. Leloup, Jean-Yves: Hészükhazta imamód az Áthosz-hegyi Szeráfim atya tanítása szerint, Korda Kiadó, h. n., 1998.

¹³⁶ Kuhlmann, Jürgen: Gregoriosz Palamasz, in: Ruhbach, G. – Sudbrack, J.: i. m. 151. o.

mivel az lehetetlen –, hanem „energiájából”. Azokat, akik részesülnek Istenben, Gergely méltóknak nevezi. Ahhoz, hogy valaki méltóvá váljon, természetesen szükségesek emberi erőfeszítések, de az „istenülés” végső soron kegyelmi aktus. Gergely vallja, hogy Isten nem velünk szemben álló, tőlünk különböző valóság, hanem bensőnkben él egyesülve lelkünkkel. Így fejezi ki ezt egy hasonlattal: ahogyan a test halálát jelenti, ha a lélek elválik tőle, ugyanúgy a lélek halálát jelentené, ha Isten elválna tőle.¹³⁷ Minden ember és minden teremtmény valójában az isteni energia megvalósulása.¹³⁸ Gergely védelmébe veszi a hészükhaszta imamódot, mint a valós megistenülés reális útját.

4.6. A *Megnemismert felhője* és A *titkos tanácsok könyve*

A keresztény szemlélődés egyik legnépszerűbb és legnagyobb hatású „módszertani kézikönyve” az ismeretlen 14. századi angol szerzőtől származó *A Megnemismert felhője*. Azért is különösen fontos részletesen megemlékezni *A Megnemismert felhőjéről*, mert Keating igen sokat merített e műből a belső imádság módszerének kidolgozásakor.

A Megnemismert felhője gondolatmenetének kezdete az, hogy Isten nem ismerhető meg az értelem által: „a nemismerés sötétje húzódik közted és Isten között.”¹³⁹ Ez a *Megnemismert felhője*. Úgy tűnik, hogy ez a felhő eltakarja előlünk Istent. A szemlélődés célja azonban az, hogy a szemlélődő belépve ebbe a felhőbe, megtalálja benne Istent és egyesüljön vele. A *Megnemismert felhője* azonban csak akkor válik a sötétség helyéből, a semmiből¹⁴⁰ Isten jelenlétének helyévé, ha a szemlélődő önmagát teljesen kiüresítve lép bele. Az ismeretlen szerző egy másik felhőről is beszél, a Feledés felhőjéről.¹⁴¹ Ebbe a felhőbe kell beletemetni a szemlélődőnek mindent, ami őt elválaszthatja Istentől: minden teremtményt és hozzájuk fűződő kötődését, saját vágyait, céljait, gondolatait, a legájtatosabb lelki élményeket – szószerint

¹³⁷ Kuhlmann, J.: i. m. 153. o.

¹³⁸ Kuhlmann, J.: i. m. 155. o.

¹³⁹ A *Megnemismert felhője*, in: A *Megnemismert felhője*, Vigilia, Budapest, 1987, 22. o.

¹⁴⁰ A *Megnemismert felhője*, i. m. 108–109. o.

¹⁴¹ A *Megnemismert felhője*, i. m. 23. o.

mindent. A szemlélődésben ugyanis mindez csak akadály, amely elválaszt Istentől. Még az is csak akadály a szemlélődésben, ha kegyes lélekkel Isten tulajdonságain, saját bűnös mivoltunkon, a szenteken és angyalokon elmélkedünk: legájtatosabb, legjósándékúbb gondolataikat is hátra kell hagynunk. Mivel Istent nem ismerhetjük meg, ezért minden ismeretet hátra kell hagyni, amikor Isten felé közelítünk. Egyes egyedül a szeretet, az Istenre irányuló vágy az, amivel megérinthetjük Istent. A szemlélődésben az ember önzetlenül, érdek nélkül fordul Isten felé. Nem keres lelki élményeket, vigasztalást. Sőt paradox módon arról a vágyáról is le kell mondania, hogy találkozni akar Istennel. Várnia kell Istenre türelmesen, hogy kegyelmével Ő induljon el az ember felé. Isten kegyelme által egyesíti magával a szemlélődőt. Ez valóságos egyesülést jelent, azonban lényegi egyesülés nélkül.¹⁴²

A gondolatok természetesen nem rosszak, sőt „önmagukban mindig jók, hiszen értelmében az isteni Értelem tükröződik.”¹⁴³ A szemlélődésben azonban „inkább akadályoznak, mint segítenek. Mert ha egyedül Istent keresed, akkor bizonyára sohasem éred be semmivel, ami kevesebb, mint Isten.”¹⁴⁴ Felbukkanó kósza gondolatok meg-meg fogják zavarni a szemlélődést.¹⁴⁵ Az ismeretlen szerző azt javasolja, hogy egyszerűen ne tulajdonítsunk jelentőséget ezeknek a gondolatoknak, hagyjuk eltűnni őket anélkül, hogy figyelmet fordítanánk rájuk. Ha gondolatok zavarják, választhatjuk azt a megoldást is, hogy elfogadjuk jelenlétüket, megadjuk magunkat nekik – akár a fogoly megadja magát az ellenségnek –, és Isten szabadítására bízunk magunkat.¹⁴⁶ A gondolatok lecsendesítésére javasolja továbbá azt a módszert is, amelyet Keating a „szent szó” használatának

¹⁴² A Megnemismert felhője, i. m. 106–107. o.

¹⁴³ A Megnemismert felhője, i. m. 27. o.

¹⁴⁴ A Megnemismert felhője, i. m. 31. o.

¹⁴⁵ Ezt a jelenséget az ismeretlen szerző az eredeti bűnnel magyarázza. Az ősállapotban az ember ura volt a teremtet dolgoknak. A bűnbeesés büntetéseként azonban a teremtet dolgok nem engedelmeskednek maradéktalanul az embernek, sőt megpróbálnak az ember fölé kerekedni. A Megnemismert felhője, i. m. 55. o. Az ismeretlen szerző az eredeti bűnnel magyarázza a képzelet és az érzelmek szertelen működését is. A bűnbeesést megelőzően a képzelet és az érzelmek hűen tükrözték a valóságot, a bűn következtében azonban elszakadtak tőle, és nem mindig tükrözik a valóságot. A képzelet ezáltal gyakran megtéveszti az értelmet, az érzelmek pedig az akaratot. A Megnemismert felhője, i. m. 104–106. o.

¹⁴⁶ A Megnemismert felhője, i. m. 58–59. o.

nevez.¹⁴⁷ Igen finom pszichológiai érzékkel – mely egyébként az egész műre jellemző – állapítja meg, hogy a lélek békéjét megszüntető érzelmi kavargást is a gondolatok okozzák azzal, hogy gondolatainkkal a szeretet és gyűlölet skáláján értékeljük a dolgokat, jelenségeket, eseményeket. Ezzel a gondolatok a bűnnek nyitnak ajtót, mert haragot, gőgöt, bírvágyat, mohóságot és gyönyör utáni vágyat támasztanak bennünk.¹⁴⁸ Ezért van az, hogy a szemlélődés – amelyben lemondunk a gondolatokról – gyengíti bennünk a bűnre való hajlamot, és megnemesíti cselekedeteinket a gyakorlati életben.¹⁴⁹ A szemlélődés emberi kapcsolataink javulását is eredményezi, mert a szemlélődésben megtapasztalt isteni szeretetet a szemlélődő mindennapi életében felebarátaira sugározza.¹⁵⁰ A szemlélődés további testi és lelki gyümölcsöket is hoz, melyek a gyakorlati életben jelentkeznek.¹⁵¹

Az ismeretlen szerző hangsúlyozza, hogy a szemlélődés csak Isten kegyelme által jöhet létre. Mindazonáltal nem hagyható ki belőle az emberi erőfeszítés sem. Az emberi erőfeszítés azonban nem magára a szemlélődésre vonatkozik, hanem arra, hogy a szemlélődő mindent, ami elválasztja Istentől, hátrahagyjon a Feledés felhőjében.¹⁵² Legvégül saját énünket, öntudatunkat is hátra kell hagynunk, meghozva ezzel a legnagyobb áldozatot. Ez az áldozat azonban olyan nagy, olyan fájdalmas – de egyben felszabadító –, hogy ez csak Isten kegyelmével jöhet létre. Az öntudatától megszabadult ember, aki eddig csak annak volt tudatában, hogy *milyen*, ekkor megtapasztalja azt, hogy *van*, megtapasztalja a lét (Isten) örömét és szabadságát.¹⁵³

Bár nem tartozik a mű kulcsmomentumai közé, dolgozatom témája indokoltta teszi megemlékezni arról, hogy *A Megnemismert felhője* szerzője említést tesz a jelent pillanat fontosságáról. Véleménye szerint mindent a jelenben teszünk: Isten nem a jövőt bízta ránk, hanem a jelent. Ezért ezzel az egyetlen pillanattal nagy lehetőség, de nagy felelősség jár. „[...] a mennyet egyetlen szempillantás alatt megnyerheted vagy elveszítheted”, és Istennek

¹⁴⁷ A Megnemismert felhője, i. m. 26. o.; 64–66. o.

¹⁴⁸ A Megnemismert felhője, i. m. 32–33. o.

¹⁴⁹ A Megnemismert felhője, i. m. 34–35. o.

¹⁵⁰ A Megnemismert felhője, i. m. 51. o.

¹⁵¹ A Megnemismert felhője, i. m. 88–90. o.

¹⁵² A Megnemismert felhője, i. m. 53. o.

¹⁵³ A Megnemismert felhője, i. m. 73–75. o.

majd minden egyes pillanatért számot kell adnunk. A kontemplációban a lelki átalakulás egyetlen szempillantás alatt megy végbe; ebben áll a pillanat értéke. Bár a szerző a továbbiakban nem foglalkozik a pillanattal, azonban a téma jelentőségét jelzi, hogy művének legelején, a szemlélődésbe bevezető fejezetek közt tárgyalja.¹⁵⁴

A *Megnemismert felhője* szerzőjének másik jelentős műve A *titkos tanácsok könyve*, amelyben további gyakorlati útmutatást ad azok számára, akik a kontemplációban kívánnak előrehaladni. Ami némi hangsúlyeltolódást jelent, hogy a szerző itt még radikálisabban fogalmazza meg mindazt, amit korábbi könyvében kifejtett. Jobban hangsúlyozza az Istennel való egyesülés lehetségesét: a szemlélődésben lehetséges az Istennel való olyan szintű egyesülés, amelyben az ember annyira nem különül el Istentől, amennyire nem különül el önmagától.¹⁵⁵ Megerősíti a gondolatoktól és végső soron az éntől való megszabadulás szükségességét: „Isten [...] nem áll szóba azzal, aki nem teszi félre természetes értelmének körmönfont okoskodásait.” „»Aki utánam akar jönni, tagadja meg önmagát.« Mondd meg, hogyan tagadhatjuk meg még jobban önmagunkat és a világot, mint hogy nem gondolunk rájuk és semmi olyanra, ami velük kapcsolatos.” „Ez az értelme Urunk szavainak: »Aki szeretni akar engem, felejtse el önmagát.« Mintha csak azt mondaná: »Az embernek még saját magától is meg kell fosztania magát, ha őszintén arra vágyódik, hogy belém öltözködjék [...]«” „Úgy próbálj menekülni magadtól, mint a méregtől. Olyan könyörtelenül felejtsd el és mellőzd saját énedet, ahogyan az Úr megkívánja.”¹⁵⁶

Bevezet egy új fogalmat is: „puszta léted vak tudata”. Puszta létünk nem más, mint saját magunk megfosztva gondolatainktól, vágyainktól, törekvéseinktől, mindentől, teljes önmagunktól, lecsupaszítva egészen a létig: saját létünk megtisztítva minden ráarakódott járuléktól. Ez a lét az igazi énünk, nem pedig az az én, amelyet tevékenységeink során tevékenységeinkből megalkotunk. A vak tudat pedig az erről a létről való tiszta, reflexió-, gondolat-

¹⁵⁴ A *Megnemismert felhője*, i. m. 18–20. o. A *Megnemismert felhőjéről* lásd még: Riehle, Wolfgang: A *Megnemismert felhője*, in: Ruhbach, G. – Sudbrack, J.: i. m. 175–189. o.

¹⁵⁵ A *titkos tanácsok könyve*, in: A *Megnemismert felhője*, Vigilia, Budapest, 1987, 159–160. o.

¹⁵⁶ A *titkos tanácsok könyve*, i. m. 144. o.; 145. o.; 152. o.

és értelmezésmentes tudás. Ezzel, vagyis pusztá létem vak tudatával kell Istenhez fordulni a szemlélődésben bármiféle érdek, szándék, értelmezés, gondolat nélkül, egyedül Istenért Istenre irányulva. Azonban még pusztá létem vak tudata is akadály köztem és Isten között: a szemlélődésben ezen az utolsó akadályon is túl kell lépnem, és saját létemről is el kell feledkezmem, hogy Isten teljesen egyesíthessen magával.

Az ismeretlen szerző előző könyvéhez hasonlóan itt is állítja, hogy ezért a misztikus egyesülésért az ember nem tehet semmit, hisz az a kegyelem műve. Amit tehet, hogy előkészíti magát a kegyelem számára és vár. Ahogyan a szerző plasztikusan kifejezi: az ajtóban kell állnia, és türelmesen várnia, hogy ajtót nyissanak.¹⁵⁷ Máshol így ír: „Minden tettünk [...] Isten tudtával és beleegyezésével megy végbe. A szemlélődésben azonban egyedül őt illeti meg a kezdeményezés, s ő csupán azt kérdezi meg, hogy az ember beleegyezik-e és elszenved-e az ő tevékenységét.”¹⁵⁸ Már *A Megnemismert felhőjében* utal a szerző arra, hogy egyeseknél a kontempláció állapota állandósulhat. *A titkos tanácsok* könyvében azonban határozottan állítja, hogy lehetséges folyamatosan a kontempláció állapotában lenni a gyakorlati élet tevékenységei közepette is. Megerősíti a szerző, amit *A Megnemismert felhőjében* is kifejtett, hogy a kontempláció gyakorlati életünket is erényesebbé teszi.

4.7. Thomas Merton

A kontempláció gyakorlata a katolikus spiritualításban a 16. századtól kezdve fokozatosan háttérbe szorult, szinte kiveszett.¹⁵⁹ A katolikus egyházban a 20. században éledt újjá a kontemplatív élet iránti érdeklődés olyan személyeknek köszönhetően, mint Charles de Foucauld, Henri Le Saux, Bede Griffiths – és mindenekelőtt Thomas Merton (1915–1968). A trappista Merton a 20. század talán legjelentősebb és a széles olvasóközönség előtt is legismertebb katolikus lelkiségi írója, így a kontemplációról vallott nézetei igen jelentős hatással bírnak.

¹⁵⁷ A titkos tanácsok könyve, i. m. 150. o.

¹⁵⁸ A titkos tanácsok könyve, i. m. 153. o.

¹⁵⁹ Keating, Th.: i. m. 31–49. o.

Merton szerint minden (hiábavaló) emberi törekvésünk oka, hogy kiteljesedésre, boldogságra törekszünk.¹⁶⁰ Ez a törekvő énünk azonban nem igazi énünk, csupán külső, hamis én, amelynek nincs valósága, s amely elrejtí elölünk igazi, belső énünket, amely nem törekvő, nincsenek vágyai, pusztán *van* és „Istenben gyökerezik”.¹⁶¹ „A belső én ugyanolyan titokzatos, mint Isten, és Istenhez hasonlóan kitér minden olyan fogalom útjából, amely megpróbálja megragadni és teljesen birtokba venni.”¹⁶² A kontempláció során az első lépés tudatára ébredni belső énünknek. A szentség Merton szerint nem más, mint azonosság saját valós énemmel.¹⁶³ A keresztény kontempláció végső célja belső énünkön keresztül tudatára ébredni Istennek. A szemlélődésben a lélek és Isten között valós – de nem lényegi! – egység jön létre.¹⁶⁴ Mivel a belső én és Isten valamiképpen azonos (az ember Isten képmása), ezért minden ember számára lehetséges a kontemplációban történő Istennel való egyesülés, s minden ember tudattalan (és sokszor hibás) módon erre törekszik (például amikor külső énjének vágyait teljesíti).¹⁶⁵ Belső énünkre – és azon keresztül Istenre – azonban csak külső énünk lebontásával találunk: meg kell szabadulnunk külső énünk vágyaitól, törekvéseitől.¹⁶⁶ De nem csupán a vágyaktól, hanem a gondolatoktól és fogalmaktól is meg kell szabadulnunk. A szemlélődésben ugyanis Isten valós megtapasztalása történik, ezért az elgondolhatatlan Istenről alkotott fogalmak, gondolatok akadályai ennek a megtapasztalásnak. Merton szavaival: fátyolként takarják el Istent. Istent a képek, elképzelések nélküli csöndben és sötétségben találjuk.¹⁶⁷ A gondolkodás csupán a külső én része, a külső, valós identitását elvesztett én kétségbeesett próbálkozása, hogy identitást teremtsen magának, így a szemlélődésben a külső

¹⁶⁰ Merton, Thomas: A szemlélődés magvai. Új változat, Ursus Libris, h. n., 2009, 40. o.

¹⁶¹ Merton, Thomas: A belső tapasztalat. Jegyzetek a szemlélődésről, Ursus Libris, h. n., 2011, 27. o.; 164. o. Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 262–264. o. Merton, Th.: A zen és a falánk madarak, i. m. 67. o.

¹⁶² Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 34. o.

¹⁶³ Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 44. o.

¹⁶⁴ Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 41–44. o.; 51. o.

¹⁶⁵ Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 64. o.; 77. o.; 219. o.

¹⁶⁶ Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 46. o.; 48. o.; 167. o. Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 56. o.

¹⁶⁷ Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 131–135. o.

énnel együtt meg kell halnia.¹⁶⁸ Istent nem tudás, hanem szeretet által ismerjük meg.¹⁶⁹ A szemlélődés lényege nem más, mint a szeretet és a tiszta hit.¹⁷⁰ A szemlélődés Isten igaz ismerete, valós megértése mindenféle fogalmiság és gondolati spekuláció nélkül.¹⁷¹

Merton szerint a külső én a bűnbeesés következtében jött létre: a bűnbeeséssel az ember elidegenedett Istentől s ezzel saját magától. Az Istentől elidegenedett ember a tárgyak világában keresi önmagát, Istent vagy valamiféle istenpótlékot. A bűn nem más, mint ragaszkodás hamis énemhez.¹⁷² Az ember a bűnbeeséssel elveszítette isteni mivoltát, így a megtestesülésben az Istennek kellett emberré válnia, hogy a kereszthalálban megmutassa, hogy az embernek el kell veszítenie magát mint embert, hogy megtalálhassa magát mint istenit.¹⁷³ Ahogyan Krisztus kiüresítette önmagát, ugyanúgy kell az embernek is tennie. A keresztségben az emberré lett Isten, Krisztus birtokba vett minket, „az isteni élet azonban rejtve marad [...] bennünk, ha nem bontakozik ki teljesebben az aszkézisnek, a felebaráti szeretetnek és – magasabb szinten – a szemlélődésnek szentelt élet közegében.”¹⁷⁴

A szemlélődés kegyelem által jön létre¹⁷⁵ („beöntött szemlélődés”), de szükség van hozzá előkészítő emberi erőfeszítésre („aktív szemlélődés”). A szemlélődés első lépcsőfokán „az ember [...] nem törekszik semmi különösre és nem kíván semmiféle különleges kielégülést. Elégedett azzal, ami van. Megteszi, aminek meg kell lennie [...]. Nem aggódik azon, hogy milyen eredménye lesz majd a végzett munkának. Beéri azzal, hogy jók a szándékai, és nem aggodalmaskodik túlságosan amiatt, hogy talán hibákat követ el. Ily

¹⁶⁸ Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 130–131. o.; 135. o.; 148. o. Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 15–22. o. Merton a gondolatok „káros” voltát eképp szemlélteti: „Elmének olyan, mint a holló. Minden csillogót összeszed. Nem törődve azzal, milyen kényelmetlen lesz a fészünk ettől a sok fém limlomtól.” Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 107. o. Későbbi írásaiban már jobban disztingvál: „[...] Isten csak akkor közelíthető meg a fogalmakon túl, a szemlélődésben, ha az embernek van fogalmi tudása, amelyen felül tud emelkedni! [...] mintegy elfelejtjük vagy meghaladjuk azt, amit tudunk – a szemlélődés esetében ezzel van dolgunk. Csak ez [...] nevezhető *docta ignorantia*nak vagy nemtudásnak.” Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 217. o.

¹⁶⁹ Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 252. o.

¹⁷⁰ Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 152. o.; 156. o.

¹⁷¹ Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 215. o.

¹⁷² Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 46–47. o.

¹⁷³ Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 77–79. o.

¹⁷⁴ Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 86. o.

¹⁷⁵ Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 51. o.

módon együtt tud úszni az élet eleven áramával, és minden pillanatban kapcsolatban tud maradni Istennel, a jelen pillanat rejtettségében és hétköznapiságában [...]” „[...] rábízta magát Isten akaratára, és csakis arra törekszik, hogy kapcsolatban maradjon a jelen pillanat valóságával.”¹⁷⁶ Ez a fajta szemlélődés jelenti az előkészületet a passzív, „beöntött” szemlélődéshez, melyben az ember valóságosan megtapasztalja Istent és misztikus egységbe kerül vele.

A szemlélődés azonban nem jelenti a (külső) valóság teljes tagadását. A szemlélődés „átlát a lét felszínén, és mögé hatol. Ehhez teljesen el kell fogadnunk a dolgokat úgy, ahogy vannak, és józanul kell megítélnünk őket. A szemlélődés »éjszakája« nem a teremtett dolgok elutasítását jelenti. Éppen ellenkezőleg: a szemlélődő ember valamiképpen »megtalálja« és felfedezi a dolgokat, ahogy valóban vannak, s magasabb rendű élvezetet talál bennük, ha nem csupán az érzékszervek közvetítésén alapuló és felszínes kapcsolatot alakít ki velük, hanem fölébük emelkedik.”¹⁷⁷ A szemlélődés ezáltal éppen a teremtett világtól, magunktól és Istentől való önös elkülönültségünket számolja fel.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 123. o.; 124. o. Mertonnak a jelen pillanatról és az időről alkotott nézetéről lásd: Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 110–111. o.

¹⁷⁷ Merton, Th.: A belső tapasztalat, i. m. 192. o.

¹⁷⁸ Merton, Th.: A szemlélődés magvai, i. m. 35. o.; 37. o.

5. ECKHART TOLLE ÉS THOMAS KEATING TANÍTÁSÁNAK ÖSSZEGETÉSE ÉS ÉRTTELMEZÉSE A KERESZTÉNY TEOLÓGIA FÉNYÉBEN

Eckhart Tolle és Thomas Keating spirituális tanítása fenti bemutatásának olvasása során felfedezhettünk hasonlóságokat, párhuzamokat kettejük gondolkodásában. Ha pedig figyelmesen olvastuk az előző, a keresztény kontemplatív hagyományt bemutató fejezetet, felfedezhettük, hogy Tolle és Keating tanításának elemei megtalálhatók a nagy keresztény szemlélődőknél is. A további összehasonlító vizsgálatot három témára korlátozom, fókuszálom: az idő mint *kronosz*, az idő mint *kairosz*, illetve a kegyelem és szabadság szerepe a „megvilágosodásban”. Az időre vonatkozó vizsgálódást az teszi indokolttá, hogy az idő témája az Eckhart Tolle-i spirituális tanítás kulcsa. A kegyelemnek és a szabadságnak a lelki átalakulásban játszott szerepét pedig azért fontos tisztázni, mert Eckhart Tolle lelkeségi tanítása – és valamelyest a keresztény szemlélődés is – felveti az önmegváltás lehetőségességének gyanúját. Tolle és Keating nézetei e területeken megnyilvánuló hasonlóságának kimutatása mellett igyekszem azt is bemutatni, hogy gondolataik mennyiben egyeztethetők össze a keresztény teológia megállapításaival.

5.1. Az idő mint *kronosz*

Eckhart Tolle tanításának két kulcstémája a gondolat és az idő. Az már Tolle és Keating nézeteinek párhuzamos bemutatásából is nyilvánvaló, hogy a gondolat mindkettejük tanításában egyaránt fontos tényező, és a gondolatról teljesen azonos véleménnyel vannak: a gondolatok nem azonosak a valósággal, gondolkodás pedig nem azonos az énnel. A gondolatok eltakarják előlünk a létet, ezért a gondolkodás – amikor nem eredeti rendeltetésének megfelelően, eszközként használjuk – káros. Nem is szükséges mélyebb elemzésekbe bocsátkozni a két szerző gondolatokról alkotott vélekedésének azonosságáról, mert az az eddig elmondottakból is kellően kitűnik.

Tolle tanításának másik kulcsmomentuma, az idő azonban szinte alig jelenik meg Keatingnél. Míg Tolle igen nagy jelentőséget tulajdonít az időnek, és hosszasan értekezik róla, addig Keating elemzett művében csupán néhány mondat erejéig jelenik meg az idő témája. Azt jelentené ez, hogy Tolle és Keating tanítása között ezen a téren jelentős különbség lenne? Mégpedig annál jelentősebb, hogy éppen Tolle egyik legfontosabb témája nem jelenik meg Keatingnél? Véleményem szerint nem. Ugyanis Keatingnek az a néhány mondata, amelyet az idő témájának szentel, nagyon mély igazságokat tartalmaz, és Tolle időfelfogásával nagyfokú egyezést mutat.

Legelőször is foglaljuk össze újra Eckhart Tolle időről alkotott nézeteit! Eckhart Tolle szerint az idő illúzió, nincs valós léte. A jelen az egyetlen létező, a múlt és a jövő nem létezik. A múlt valamikor jelen volt, a jövő pedig valamikor jelenként fog megjelenni. Amikor a múltra vagy a jövőre gondolunk vagy ezekről beszélünk, azt is mindig a jelenben tesszük. A jelen pillanat, a most tehát az egyetlen létező.¹⁷⁹

Az egyetlen létező pillanat az örök most. A most örök és változatlan. Eckhartnak ez az állítása szemben áll azzal az általános emberi tapasztalattal, hogy az időt múlandónak érzékeljük, és változásokat észlelünk az időben. Ha a most örök és változatlan, honnan származik ez a tapasztalat? Eckhart szerint nem a most, a jelen pillanat változik, hanem benne megjelenő formák.¹⁸⁰ Az – érzékelhető – formák ugyanis mind a Létből származnak, amely megnyilvánulatlan, formamentes, örök és változatlan. A formák azzal, hogy előléptek a Megnyilvánulatlanból, elszakadtak az örök és változatlan Léttől, s kitették magukat a múlandóságnak és a változásnak.¹⁸¹ A formák tehát változnak, s e változásokat tapasztalva jön létre időérzetünk. Ennek ellenére azonban mindig most van. Az idő – relatív léte – tehát elválaszthatatlan a megfigyelőtől. Eckhart szerint egy olyan világban, ahol nem lennének értelmes lények, az „idő” mindig most lenne. „Képzeld el a Földet az emberi élettől

¹⁷⁹ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 49–50. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 41–43. o. Tolle, E.: Új Föld, 189–191. o.

¹⁸⁰ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 45. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 186. o.; 189–191. o.

¹⁸¹ Vö. Anaximandrosz-töredék: „Amikből keletkeznek a dolgok, azokba történik a pusztulásuk is »szükségszerűen; mert büntetést és jóvátételt fizetnek egymásnak jogtalankodásaikért az Idő elrendelése szerint« [...]” Kirk, G. S. – Raven, J. E. – Schofield, M.: A preszókratikus filozófusok, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1998, 183. o.

mentesen, kizárólag növényekkel és állatokkal benépesítve! Gondolod, hogy akkor is lenne múlt és jövő? Vajon akkor is lenne értelme az időről beszélnünk? A »mennyi az idő?«, vagy a »hányadika van ma?« kérdés – ha lenne is ott bárki, akitől megkérdezhetnénk – teljesen értelmetlenül csengene. A tölgyfa vagy a sas csak összezavarodna az ilyen kérdéstől. »Hogy mennyi az idő?« – kérdeznének vissza. »Hát természetesen most van. Az idő: most. Mi más is lehetne?«¹⁸²

Amiről eddig beszéltünk, azt Eckhart óraidőnek nevezi. Hisz kétségtelen, hogy a jelen örök pillanatában változásokat tapasztalunk, s ezek a változások mérhetők – másodpercekkel, percekkel, órákkal... évezredekkel, évmilliókkal stb. Az óraidő – relatív – valósággal bír, mert azok a változások, amelyeket vele mérünk, tapasztalatilag igazolhatóak. Ám az óraidő valóságának relatív jellege abban áll, hogy maga a jelen pillanat sosem változik, örök. Az óraidő Eckhart szerint szükséges az ember számára, hiszen nélküle nem tudna boldogulni mindennapi, gyakorlati életében.¹⁸³

Egy másik fajta időről is beszél Eckhart, amelynek még annyi realitása sincs, mint az óraidőnek, hanem teljességgel illúzió. Ez az ún. pszichológiai idő,¹⁸⁴ amelyet Tolle rendkívül káros jelenségnek tart. Mindennek, ami csak létezik, a legjellemzőbb, legbelsőbb, legelidegeníthetlenebb tulajdonsága a lét: az, hogy van. Mivel a jelen az egyetlen létező pillanat, minden létező szükségképpen a jelenben létezik. A lét és a jelen tehát rendkívül szorosan összefügg. Amint korábban láttuk, Eckhart vélekedése szerint a hamis énünk elkülönül igazi énünktől, amely nem más, mint maga a létezés. A hamis én a lét teljességétől elvágva a beteljesületlenség állandó frusztrációjában egzisztál. Mivel az én a beteljesületlenséget most, a jelenben érzi, ezért a beteljesülést a jövőtől várja: „ha ez és ez történik velem, ha ezt és ezt elérem, ha ezt és ezt megkapom, majd boldog leszek.” Mivel a hamis én el van vágva igazi identitásától, a léttől, ezért önmaga hoz létre magának identitást múltbéli eseményekből, történésekből: „én az vagyok, aki ezt és ezt tette, akivel ez és ez történt.” Azzal, hogy a hamis én múltból táplálkozik, és a jövőbe vetíti ki

¹⁸² Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 36. o.

¹⁸³ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 55–56. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 192. o.

¹⁸⁴ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 56–57. o.

magát, létrehozza a pszichológiai időt, amelynek nincs valós léte, nem több pusztán illúzió. Ennek az illúzióknak a káros volta abba mutatkozik meg, hogy a hamis én azzal, hogy a múltból meríti önazonosságát, és a jövőben keresi boldogságát, elszalasztja a jelent, azt az egyedüli pillanatot, ahol mindkettő hozzáférhető számára.¹⁸⁵ Eckhart szerint az elme legnagyobb diszfunkciója, hogy nem létezőkhöz (múlt, jövő) köti magát, és tagadja az egyetlen valós létezőt (jelen).¹⁸⁶

Eckhart időről való felfogását úgy summázhatnánk, hogy gondolkodás és idő elválaszthatatlanok egymástól. A gondolkodás hozza létre az időt. Ezért ha felfüggesztjük a gondolkodást, automatikusan a jelenlét állapotába kerülünk, és ha a figyelmünket jelenre fókuszáljuk, megszűnik a gondolkodás.

Miután dióhéjban összefoglaltuk Eckhart Tolle időről alkotott nézeteit, vizsgáljuk meg, miként beszél az időről Thomas Keating!

Keating szerint a gondolatok nélküli belső imában nincs tudomásunk az időről. Ha nincsenek gondolataink, megszűnik időérzékelésünk.¹⁸⁷ Ennek a tapasztalatnak teljesen megfeleltethető Tolle nézete, aki szerint gondolkodás és idő szorosan összefügg, s ha a kettő közül az egyik eltűnik, eltűnik a másik is.¹⁸⁸ Keating szerint ugyanis az idő nem más, mint a mozgás mértéke. A gondolkodás egyfajta mozgás. Ha nincs gondolkodás, nincs mozgás, vagyis nincs idő sem.¹⁸⁹ Ez a vélekedés egyezik Tolle nézetével, aki szerint az időérzetet a változások hozzák létre.¹⁹⁰ A trappista szerzetes alábbi kijelentést pedig akár maga Tolle is mondhatta volna, annyira megfeleltethető az eckharti időfelfogásnak: „Az idő az én kivetítése.”¹⁹¹

A kontemplációban átélt időtlenség jelenlét. „Ennek az imamódnak az a célja, hogy a jelenbe hozzon bennünket” – mondja Keating.¹⁹² Eckhart Tolle fő művének címe szimbolikus és expresszív: *A most hatalma*. A mosthoz való viszonyunktól függ minden: az, hogy szenvedünk-e, és az is, hogy

¹⁸⁵ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 27–28. o.; 49. o.; 64. o.; 74–79. o.; 123–125. o. Tolle, E.: *Új Föld*, i. m. 132–133. o.

¹⁸⁶ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 27–28. o.; 36. o.; 49. o.; 66. o.

¹⁸⁷ Keating, Th.: i. m. 60. o.

¹⁸⁸ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 49. o.; 54. o. Tolle, E.: *Új Föld*, i. m. 225. o.

¹⁸⁹ Keating, Th.: i. m. 63. o.; 92. o.; 172. o.

¹⁹⁰ Tolle, E.: *Megszólal a csend*, i. m. 45. o. Tolle, E.: *Új Föld*, i. m. 186. o.; 189–191. o.

¹⁹¹ Keating, Th.: i. m. 92. o.

¹⁹² Keating, Th.: i. m. 62. o.

megszabadulunk-e a szenvedéstől. Véleménye szerint a most „vanságának”, „ilyenségének” megadó elfogadása a lelki béke, a megvilágosodás kulcsa, míg a mosttal szembeni ellenállás minden szenvedés forrása.¹⁹³ Az adott helyzet elfogadásának, a megadásnak a jelentőségét Keating is folyton hangsúlyozza a gondolatok lecsendesítése, elengedése kapcsán. Egy helyütt azonban explicit ki is mondja: „Minden Istennek adott válasznak, bármi legyen is az, azzal kell kezdődnie, hogy feltétel nélkül elfogadjuk a valóságot, ahogy az adott pillanatban van.”¹⁹⁴ Tolle főművének címére szépen rímel Keating alábbi mondata: „Istennek csak egy pillanatra van szüksége ahhoz, hogy gazdaggá tegyen bennünket.”¹⁹⁵

Elemzett művében ennél többet nem is beszél Keating az időről, de ez a néhány megjegyzés alapvető állítás az idő jelenségére vonatkozóan, jól kidomborítja Keating időfelfogását, s nyilvánvalóvá teszi, hogy az igen nagy mértékben azonos Tolle-ével. A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy ez a tollei-keatingi időfelfogás, amely első hallásra szokatlannak és a tapasztalati valósággal szembenállónak tűnik, radikálisan eltér-e a filozófia- és teológiatörténet klasszikus időfelfogásaitól, vagy szervesen illeszkedik azokhoz. Tolle és Keating időről alkotott nézeteit a dolgozat terjedelmi korlátai miatt ezúttal két olyan jelentős antik gondolkodó időfelfogásával vetem össze, akiknek az időről alkotott elképzelései alapvetően és máig hatóan meghatározták az időről való gondolkodást: a pogány Arisztotelészével és a keresztény Szent Ágostonéval.

5.1.1. Eckhart Tolle és Thomas Keating időfelfogása Arisztotelész időértelmezésének fényében

Arisztotelész időre vonatkozó fejtegetéseit egy radikális kérdésfeltevéssel kezdi: létezik-e egyáltalán az idő? Hiszen bizonyos részei (múlt) már nincsenek, bizonyos részei (jövő) még nincsenek. „A

¹⁹³ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 38. o.; 148–150. o.; 169–175. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 13. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 160–161. o.

¹⁹⁴ Keating, Th.: i. m. 84. o.

¹⁹⁵ Keating, Th.: i. m. 90. o.

következőkből ítélve ugyanis arra hajlik az ember, hogy egyáltalán nem létezik idő, legalábbis kétséges és homályos [hogyan létezik-e].”¹⁹⁶ Tolle időről alkotott nézeteinek kiindulópontja szintén ez a kérdés. Ám míg Arisztotelész ebben a dilemmában csak a kérdésfelvetésig és az enyhe kétely megfogalmazásáig jut, addig Tolle erre a kérdésre radikális választ ad: az idő valóban nem létezik.¹⁹⁷

Arisztotelész egy újabb dilemmával folytatja vizsgálódását: vajon része a pillanat az időnek? Arra a megállapításra jut, hogy nem része annak, és „az idő [...] nem pillanatokból tevődik össze.”¹⁹⁸ „[...] a pillanatok [...] nem alkotnak folytonosságot egymással [...]”¹⁹⁹ Ugyanígy gondolkodik Eckhart Tolle is, aki szerint az idő nem pillanatok egymásutánisága, hanem mindig csupán egyetlen pillanat létezik.²⁰⁰

Ám Arisztotelész arra is kíváncsi, hogy ez a pillanat változó, avagy változatlan. Ha változó, akkor a pillanatok folyamatosan létrejönnek és megszűnnek. Ez csak úgy lehetséges, ha egyszerre több pillanat van jelen: amelyik éppen megszűnik, amelyik éppen van, és amelyik éppen megszületik. Egyazon pillanatban több pillanatot feltételezni azonban ellentmondás. Ha viszont változatlan, akkor ez azt jelentené, hogy minden megtörtént, éppen történő vagy történni fogó történés ugyanabban a pillanatban zajlik, ami nyilvánvaló abszurditás.²⁰¹ Hisz a tapasztalat számára nyilvánvaló, hogy a dinoszauruszok kihalása, az actiumi csata, vagy éppen az ember tervezett – és remélhetőleg megvalósuló – Marsra szállása nem ebben a pillanatban van, amikor éppen ezeket a sorokat olvasom. Ezen dilemmának Arisztotelész általi alaposan végiggondolt, cizellált kifejtése után meglehetősen sommásnak és leegyszerűsítőnek tűnhet számunkra Eckhart Tollénak az a válasza, hogy csupán egyetlen, örök, változatlan pillanat létezik, s ebben történik minden.²⁰² Ez a vélemény azonban máris nem tűnik leegyszerűsítőnek, ha figyelembe

¹⁹⁶ Physica, IV. 10. 217b32

¹⁹⁷ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 49–50. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 41–43. o. Tolle, E.: Új Föld, 189–191. o.

¹⁹⁸ Physica, IV. 10. 218a3

¹⁹⁹ Physica, IV. 10. 218a11

²⁰⁰ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 49–50. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 41–43. o. Tolle, E.: Új Föld, 189–191. o.

²⁰¹ Physica, IV. 10. 218a8–218a21

²⁰² Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 49–50. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 41–43. o. Tolle, E.: Új Föld, 189–191. o.

vesszük, hogy Eckhart élesen elválasztja egymástól a pillanatot és a benne zajló eseményeket. Szerinte a pillanat állandó, statikus valóság, amely pusztán teret ad dinamikus folyamatoknak, melyek nem hatnak vissza a pillanatra, nem okoznak benne változást. Ebben az értelemben jogosan beszélhetünk örök jelenről, és arról, hogy minden ebben az egyetlen időpontban történt, történik és fog történni. A keresztény teológia számára határozottan nem idegen ez a fajta időfelfogás, ugyanis Isten örökléte is ilyen örök jelen.²⁰³ Isten örökkévalósága nem lehet egy kezdet és vég nélküli időtartam, mert ez *regressus ad infinitum* lenne, s ezenkívül az isteni *providentia* kérdésében is súlyos problémákat vetne fel. Isten örökkévalósága örök jelen, amely egyszerre van vonatkozásban a (látszólagos) időfolyam valamennyi pontjával. Felvetődik a kérdés: ha Eckhart Tolle örök jelenről beszél, nem követi-e el azt a hübriszt, hogy a teremtményeknek isteni időt tulajdonít? Véleményem szerint Eckhart ilyet nem tesz, mert az örök jelent nem azonos módon birtokolja Isten és a teremtmények. Isten mint a Lét Teljessége tökéletes és nem változik. A teremtmények azáltal, hogy előléptek a Lét Teljességéből, ezáltal kapcsolatban vannak ugyan a Léttel – hisz másképp nem léteznének –, de már nem annak Teljességével. Tökéletlen létezők lévén ki vannak téve a változásnak.²⁰⁴ A tökéletes Isten örök jelene változatlan, a tökéletlen létezők örök jelene azonban olyan tér, amelyben változások zajlanak. Így az örök jelen pillanat mindig úgy mutatkozik meg a teremtmények számára, amilyen forma éppen megjelenik benne a változás következtében.²⁰⁵ Maga Arisztotelész is különbséget tesz az időben létező dolgok ideje és az „örök létezők” ideje között: „Azok tehát, amik képesek létrejönni és elpusztulni, vagyis általánosságban azok, amik olykor léteznek, olykor nem, szükségképp az időben vannak [...]”.²⁰⁶ „Minden az időben jön létre és pusztul el [...]”.²⁰⁷ „[...] az örök létezők, minthogy örökké léteznek, nincsenek az időben, hiszen sem nem tartalmazza őket, sem

²⁰³ Confessiones, XI. XI. 13.; XI. XIII. 15–16. Vorgrimler, Herbert: Új teológiai szótár, Göncöl Kiadó, Budapest, 2006, 489. o.

²⁰⁴ Vorgrimler, H.: i. m. 489. o.

²⁰⁵ Vö. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 45. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 186. o.; 189–191. o.

²⁰⁶ Physica, IV. 12. 221b23

²⁰⁷ Physica, IV. 13. 222b16

meglétüket nem méri az idő. Ennek jele az, hogy semmi hatást nem szenvednek el az időtől, mivel nem az időben vannak.”²⁰⁸

Akárcsak Tolle és Keating, Arisztotelész is változásnak, mozgásnak tekinti az időt: „az idő leginkább valami mozgásnak vagy változásnak látszik.”²⁰⁹ „Látszik”, mondja Arisztotelész, s nem nevezi egyértelműen mozgásnak vagy változásnak. Ez összecseng azzal, hogy Eckhart sem mondja, hogy az idő maga lenne a változás, hanem éppen a változás miatt van időérzetünk.²¹⁰ Ezt az elképzelést erősíti meg Arisztotelész, amikor azt mondja: „Az idő tehát nyilvánvalóan nem mozgás, de nincs is mozgás nélkül.”²¹¹ Illetve: „az idő vagy mozgás, vagy valamije a mozgásnak, mivel azonban nem mozgás, ezért szükségképp valamije a mozgásnak az idő.”²¹² Továbbá: „Csakhogy változás nélkül nincs idő [...]” Az idézet folytatása pedig teljesen azonos tapasztalatot ír le, mint amelyet Keating a kontemplációban szerzett: „[...] hiszen amikor gondolkodásunkban semmi változás nem történik, vagy nem tudunk róla, akkor úgy véljük, nem is telt el idő [...]”²¹³ Arisztotelész azt a tanulságot vonja le, hogy „az idő tehát nem mozgás, hanem mint szám tartozik a mozgáshoz”,²¹⁴ vagyis az idő a mozgás mértéke, amely nem függetleníthető a mozgástól: ha nincs mozgás, nincs idő, s mozgás hiányában változatlan jelent tapasztalnánk.

Ebből következik, hogy „a most pillanata tehát valamiképpen ugyanaz, valamiképpen viszont nem ugyanaz.”²¹⁵ „[...] a most vége és kezdete az időnek – [...] a múlt időnek vége, a jövőnek kezdete [...]. És azért látszik mindig másnak [az idő], mert a most nem ugyanannak a kezdete és a vége [...]”²¹⁶ Tehát már Arisztotelész is eljutott az időnek ahhoz a paradoxonához, hogy a jelen pillanat mindig azonos, és mégis mindig más. Tollehoz hasonlóan állítja, hogy minden korábbi és későbbi mozgás is a mostban történt, illetve fog

²⁰⁸ Physica, IV. 12. 221b1

²⁰⁹ Physica, IV. 10. 218b9

²¹⁰ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 45. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 186. o.; 189–191. o.

²¹¹ Physica, IV. 11. 219a1

²¹² Physica, IV. 11. 219a1

²¹³ Physica, IV. 11. 218b21

²¹⁴ Physica, IV. 11. 219b2

²¹⁵ Physica, IV. 11. 219b12

²¹⁶ Physica, IV. 13. 222a28–222b1

történni.²¹⁷ Ugyan helyesen állapítja meg Arisztotelész, hogy az idő nem azonos a mozgással, de mégis szorosan összekapcsolja a két jelenséget. Vele ellentétben Eckhart a mozgás és az idő szétválasztásának arisztotelészi kezdeményezését radikálisan végigviszi, így tudja feloldani a most állandóságának és változatlanságának paradoxonát: a most az a mozdulatlan „tér”, amelyben minden mozgás történik.²¹⁸ Így lehetséges az, hogy a most mindig ugyanaz, mégis mindig különbözőnek érzékeljük. Arisztotelész maga is megközelíti ezt a gondolatot, amikor azt mondja: „Leginkább épp [...] a pusztulásról szoktuk azt mondani, hogy az idő hatására következik be. Persze ezt sem az idő okozza, hanem ez a változás is járulékosan történik az időben.”²¹⁹

Keating – teljes összhangban az arisztotelészi időfelfogással – arról beszél, hogy idő csak ott van, ahol mozgás is van. A gondolkodás is mozgás. Amikor a kontempláció során a gondolkodás felfüggesztődik, az időtlenség állapota áll be.²²⁰ Az időnek a mozgás mértékeként való értelmezése megfelel Arisztotelész időfelfogásának, de az arisztotelészi időfelfogás alapján ellenvetésként lehetne felhozni, hogy az idő nem csupán a mozgás, hanem a nyugalom mértéke is: nem csak azt mérhetjük idővel, hogy milyen hosszan mozog valami, hanem ugyanúgy azt is, hogy milyen hosszan marad nyugalomban.²²¹ Attól, hogy megszűnik a gondolatok áramlása, még nem szükségeszerű időtlenségről beszélni, hanem pusztán nyugalomról, amely ugyanúgy mérhető, mint a mozgás. A szemlélődésben azonban a nyugalom sem mérhető. A szemlélődő élet nagyjainak tapasztalataiból is láhattuk, hogy a kontemplációban a legteljesebb öнкиüresítés történik, az én teljes megsemmisítése. A kontemplációban nincs jelen semmi. Ahol nincs semmi, ott nem beszélhetünk sem mozgásról, sem nyugalomról. Ha a kontemplációban nincs jelen semmi, akkor ott szükségképpen teljes az időtlenség.

Eckhart Tolle időfelfogásának kulcsmomentuma, hogy az idő léte nem független a szubjektum lététől. Az általa pszichológiai időnek nevezett

²¹⁷ Physica, IV. 11. 219b22

²¹⁸ Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 45. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 186. o.; 189–191. o.

²¹⁹ Physica, IV. 13. 222b16

²²⁰ Keating, Th.: i. m. 60. o.; 63. o.; 92. o.; 172. o.

²²¹ Physica, IV. 12. 221b7

jelenséget teljes egészében a gondolkodás hozza létre, annak önálló realitása nincs.²²² De még az óraidőről mint a változás mértékéről is csak úgy van értelme beszélni, ha van alany, aki a mérést végzi.²²³ Arisztotelész is eljut ehhez a kérdésfeltevéshez. Vélekedése szerint hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy mindig és mindenhol van idő. De valóban „van-e idő, ha nincs lélek”? Ha ugyanis az idő a mozgás mérőszáma, akkor beszélhetünk-e időről, ha nincs jelen senki, aki számol? Arisztotelész nyitva hagyja ezt a kérdést.²²⁴

5.1.2. *Eckhart Tolle és Thomas Keating időfelfogása Szent Ágoston időértelmezésének fényében*

Szent Ágoston időről való spekulációinak kiindulópontja Isten örökkévalósága, amelyet nem kezdet és vég nélküli időtartamnak fog fel, hanem örök jelennek.²²⁵ A keresztény dogmatikában Isten örökkévalóságának ezen felfogása az elfogadott, szemben az örökkévalóságnak végtelen időtartamként való ellentmondásos elképzelésével. Egy megkérdőjelezhetetlenül ortodox időfelfogással állunk tehát itt szemben. Eckhart Tolle tanítása az egyedül létező jelenről, illetve a kontemplációban megvalósuló időtlenség Keating által leírt tapasztalata tehát nem idegen az ortodox keresztény felfogástól. Sőt, Eckhart Tolle explicit ki is mondja, hogy az örökkévalóság nem végtelen mennyiségű idő, hanem időnélküliség, Isten „ideje” pedig jelenlét.²²⁶ Isten eleve birtokolja az örök jelent, míg az ember számára ez nem hozzáférhető. Eckhart Tolle és a kontempláció mesterei szerint azonban csak látszólag nem hozzáférhető. Valójában mi is örök jelenben élünk, azonban változásnak kitett tökéletlen létezőkként a változások időérzetet keltenek bennünk: az örök jelen számunkra nem állandó és változatlan, mint Isten számára, hanem változások zajlanak benne. *Benne* – ezt fontos hangsúlyozni. Ugyanis a jelen csupán teret ad a változásoknak, maga nem változik, s még kevésbé oka a változásnak. Ezt a nézetet fentebb már

²²² Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 56–57. o.

²²³ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 36. o.

²²⁴ Physica, IV. 14. 223a16–223a21

²²⁵ Confessiones, XI. XI. 13.; XI. XIII. 15–16.

²²⁶ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 92. o.

részletesen ismertettem, ehelyütt nem kívánom ismételni magam. Csupán rá kívánok mutatni, hogy az a felfogás, hogy az örök jelen nem csupán Isten számára adott, hanem valamiképpen a teremtmények számára is, nem teljesen idegen Ágostontól sem. A jelen pillanatot Ágoston maga is öröknek tartja: „[...] minden múlt és minden jövő az örökkönörökké jelenvalóból nyeri létezését, belőle fut ki. Tartóztathatja-e valaki az emberi szívet, hogy megpihenjen és lássa: a múlt és a jövő időt a nem iramló és nem jövőendő, hanem mindig álló örökkévalóság miképpen vezeti? Kezem eléggé erős-e, vagy ajakam keze szavaim eszközével művelhet-e ilyen óriási dolgot?”²²⁷

Ágoston szerint Isten örökkévalóságát nem lehet időben mérni, mert az idő is Isten teremtménye. Az az ágostoni állítás, miszerint az idő teremtmény, látszólag cáfolja Eckhart Tolle nézetét, aki tagadja az idő létezését. Ha ugyanis az idő teremtmény, akkor valamiféle létet kell tulajdonítanunk neki. Ágoston állítása azonban nem Eckhart Tolle időfelfogását cáfolja, hanem sokkal inkább a newtoni fizikáét. A newtoni mechanikus világkép az időt (és a teret) abszolutizálja. Eszerint az idő abszolút létező, amely mindig volt, mindig lesz, minden más létezőtől függetlenül mindig ugyanúgy zajlik, és objektív módon hordozza és méri a létezők változásait.²²⁸ A modern fizika azonban rámutatott, hogy az idő korántsem a maga ütemében folyamatosan előrehaladó, minden más létezőtől független létező. Az idő nem független az anyagtól és annak változásaitól (például egy fénysebességhez közeli sebességre felgyorsított részecske ideje lelassul). Mivel az idő elválaszthatatlanul kötődik a változáshoz, ezért az ősrobbanás „előtt” – amikor még nem történt semmi – nem létezett idő. Az idő akkor kezdődött, amikor az ősrobbanás „előtti” állapotban megindult a változás (maga az ősrobbanás). Amikor Ágoston az idő teremtettségét állítja, ezzel éppen hogy nem objektív létet tulajdonít neki, hanem relativizálja létét. Ugyanezt teszik a modern fizika képviselői, akik az időt szintén „teremtettként” értelmezik, és az anyag változásával hozzák összefüggésbe. Itt pedig elérkeztünk Eckhart Tolle nézetéhez, aki szerint az idő nem más, mint az örök mostban zajló változások keltette benyomás. A

²²⁷ Confessiones, XI. XI. 13.

²²⁸ Bolberitz Pál: Lét és kozmosz. Az anyagi világ keresztény szemlélete, Ecclesia, Budapest, 1985, 231–234. o.

változások reálisak, ezért mérhetőek (óraidő), de nem az idő okozza a változást, hanem a változás „okozza” az időt. Az, hogy az idő nem független a változástól, már Ágoston számára is nyilvánvaló: „tudom, ha semmi el nem múlték, nem beszélhetnénk múlt időről, ha semmi nem következne, nyomát sem lelnék jövő időnek [...]” Ágoston azonban továbbmegy, és a jelen valóságát is kritika tárgyává teszi: „[...] és ha semmi nem volna jelen, hiányoznék akkor a jelen idő. [...] Ha tehát a jelen csak úgy lehet idő, ha múltba hanyatlak, miképpen mondjuk róla, hogy létezik? Hiszen létezésének oka éppen az, hogy nem lesz. Nem mondjuk tehát valóságos időnek, csak úgy, ha arra törekszik, hogy majd ne legyen.”²²⁹ E sorok éles kihívást jelentenek az eckharti időfelfogás számára, amely a jelen abszolút valóságát hirdeti. Helyesnek tűnik Ágostonnak az a következtetése, hogy ha a múltat elmúlt dolgok „okozzák”, a jövőt pedig eljövendő dolgok, akkor a jelen a jelen lévő dolgok „okozzák”. A másik pedig, amelyet Ágoston felvet, hogy a jelen pillanat folyton múltba fordul át, kétségtelen tapasztalati tény. Hogyan lehetne a jelennek abszolút léte, ha minden pillanatban megsemmisül? Vizsgáljuk meg ezeket az állításokat alaposabban! Kétségtelen, hogy a múltat és a jövőt a dolgok megtapasztalt, illetve előrejelezhető változása hozza létre. Ebből logikusan következik Ágoston számára az, hogy akkor a jelen nem más hozza létre, mint a dolgok éppen aktuális léte. Itt Ágoston nem veszi észre, hogy ez esetben eltérő (sőt hierarchikusan is eltérő!) metafizikai fogalmakat használ azonos (legalábbis számára azonosnak tűnő!) jelenségek magyarázatára. Mi okozza a múltat és a jövőt? Ágoston válasza: a változás. Mi okozza a jelen? Ágoston válasza: a lét. Ez csak akkor lehetséges, ha a jelen minőségileg különbözik a múlttól és a jövőtől. Ráadásul a jelen magasabbrendű a múltnál és a jövőnél, annyiban, amennyiben a lét magasabbrendű metafizikai kategória, mint a változás. Ágoston tehát – talán szándékával ellentétben – helyütt bennfoglaltan a jelen kiemelt jelentőségét állítja az időfolyamon belül.

Vizsgáljuk tovább ezt a problémát! Ágoston szerint a jelen a dolgok (jelen)léte hozza létre. Nem lenne logikusabb mindezt fordítottnak feltételezni, ti. hogy az adott dolog léte a jelenben van, a jelen az „tér”, ahol az adott dolog

²²⁹ Confessiones, XI. XIV, 17.

létezik? Ugyanis ha egy létezőnek ismerjük a múltbéli történetét, és képesek vagyunk többé-kevésbé kiszámíthatóan prognosztizálni a jövőjét, akkor elmondhatjuk, hogy az adott létező kétségtől a múltban is „van” (volt) és a jövőben is „van” (bizonyosan lesz), vagyis nincs okunk a létezését, „vanságát” a múltra és a jövőre vonatkozóan kétségbe vonni. Márpedig ha az a helyzet, amit Szent Ágoston állít, hogy a létezők jelenvalóságukkal hozzák létre a jelent, akkor ennek a létezőnek létre kellene hoznia a múltat és a jövőt is. Ilyet mégsem tesz, vagyis jó okunk van feltételezni, hogy nem a létezők hozzák létre a jelent, hanem fordítva: a jelenben léteznek a létezők.

Mindezek az eszmefuttatások akár megspórolhatók is lettek volna, ha rámutatunk egy még alapvetőbb distinkcióra, amelyet Szent Ágoston ehelyütt nem tesz meg. Ez pedig nem más, mint a jelen pillanat értelmezésének kettős lehetősége. Ágoston itt az időfolyamat részeként értelmezi a jelent. Ezért vonhatja kétségbe a jelen létezését: hogyan létezhet a jelen pillanat, ha „létezésének oka, éppen az, hogy nem lesz”, elmúlik, folyamatosan múltba fordul át? Ha az időfolyamat részeként értelmezzük a pillanatot, akkor érthetőek Ágostonnak a jelen létezésére vonatkozó aggályai. A jelen egyszerre van és nincs. Láttuk, ezt a problémát Arisztotelész is vizsgálta. Ugyanakkor nem csak a jelen múlandóságát tapasztaljuk, hanem maradandó valóságát is: ezt Arisztotelész és Ágoston is elismeri. Mindig most van. Ebben a tekintetben a jelen nem része az időfolyamatnak, hanem állandóság jellemzi. A jelen olyan sajátságokat mutat, amelyekkel sem a múlt, sem a jövő nem rendelkezik. Bár Ágoston a fenti sorokban azon aggályait fogalmazta meg, hogy mennyiben tekinthető valós létezőnek a folyton mozgó és folyton elmúló jelen, végkövetkeztetésünk az, hogy a jelen állandó, örök, és léte sokkal realisabb, mint a múlté vagy a jövőé.

Ezt a későbbiekben maga Ágoston is elismeri, amikor arról ír, hogy a múltnak és a jövőnek nincs reális létezésük: az egyik még nem, a másik már nem létezik. Azt pedig, hogy a jelen nem része az időfolyamatnak, azzal ismeri el, hogy a jelennek nincs tartama. Ha tartamot tulajdonítunk neki – a jelent a jelen évvel, vagy a jelen nappal, jelen órával, jelen perccel stb. azonosítjuk – máris megjelenik benne a múlt és a jövő: a jelen év jelen hónapja számunkra

jelen, de a jelen év korábbi hónapjai már múlt, a következő hónapjai pedig még jövő, s bármilyen kis tartamot tulajdonítsunk a jelennek, abban óhatatlanul különbséget lehet tenni múlt és jövő között. A jelennek tehát egyáltalán nincs tartama – mondja Szent Ágoston.²³⁰ Így a jelen nem illeszthető be az időfolyamatba.

Az óraidő eckharti koncepciójának realitását maga Ágoston is megerősíti. Miután kifejtette, hogy a múlt és a jövő nem létezik, a jelennek pedig nincs tartama, felteszi a kérdést, hogy mit mérünk, amikor időt mérünk? A válasza az, hogy az idő „tovaszállását”, vagyis a változást.²³¹

A másik eckharti időkonceptió, a pszichológiai idő is megjelenik Ágostonnál. Noha a múlt és a jövő már nem, illetve még nem létezik, valamilyen módon mégis létezniük kell, különben nem lenne róla tudomásunk. „Hol van a múlt és a jövő idő?” – kérdezi Ágoston. A válasza: a tudatunkban. Rendelkezünk emlékekkel a múltból, és vannak a jövőre vonatkozó terveink, várankozásaink. Ezek azonban a tudatunkon kívül sehol máshol nem léteznek. A múlt és a jövő ebben a tekintetben valóban fikció és illúzió – ahogyan Eckhart Tolle mondaná. A jelen kiemelt fontossága tekintetében is teljes az egyetértés Ágoston és Eckhart között: mindketten állítják, hogy a múlt valamikor jelenként létezett, a jövő pedig jelenként fog létezni. S amikor a múltra vagy a jövőre gondolok, azt is szükségképpen a jelenben teszem.²³² A jelen tehát az időfolyamat kiemelt része, sőt az egyetlen létező „idő”. Annak, hogy egyáltalán beszélünk múltból, jelenről és jövőről, pusztán praktikus okai vannak, mivel egyébként értelmetlen erről a három időről beszélni. Itt olyan esettel állunk szemben, ahol a nyelv már nem képes leírni a valóságot. Érdekes hosszabban hallgatnunk Ágostont:

„Az azonban már tiszta és világos dolog, hogy múlt és jövő nincsen. Nem sajátos értelemben mondjuk, hogy három idő van, múlt, jelen és jövő. Sajátosabban talán úgy mondhatnók, hogy három idő van: jelen a múltból, jelen a jelenről és jelen a jövőről. A lelkemben ugyanis ez a három valami ott van,

²³⁰ Confessiones, XI. XV. 18–20.

²³¹ Confessiones, XI. XVI. 21.; XI. XXI. 27.

²³² Confessiones, XI. XVII–XVIII.

de máshol meg nem találhatom. Emlékezésünk: jelen a múltból. Szemléletünk: jelen a jelenről. Várakozásunk: jelen a jövőről.

Ha szabad mondanom: három időt csak látok és azt állítom, hogy három létezik. Ámde mondhatjuk nyugodtan, hogy három az idő, múlt, jelen, jövő. Tévedő szokásunk visszaélése ez, de mondjuk csak tovább. Nem törődöm, nem birkózom, nem gáncoskodom véle. Csak értsük legalább ezt a kijelentést és eszméljünk rá, hogy sem múlt, sem jövő nincsen.

Kevés sajátos értelemben mondott kifejezés akad. A legtöbbet átvitt jelentésben vesszük. Tudjuk azonban, hogy mit akarunk mondani.”²³³

Mindezek után Ágoston arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi is az idő. Arisztotelészhez hasonlóan a mozgással hozza összefüggésbe. Az idő a mozgás mértéke.²³⁴ Itt tehát egyetértés van Arisztotelész, Ágoston, Keating és Tolle között: mindnyájan összefüggésbe hozzák az időt a mozgással, változással.

Eckhart Tolle az időt illúziónak tartja. Ágoston időről szóló fejtegetései végén ehhez nagyban hasonló következtetésre jut: az idő a lélekben létezik. A változó dolgok ugyanis a benyomásokat hagynak a lélekben, a lélek ezekhez a benyomásokhoz tartamot kapcsol, méri azokat, így jön létre az időérzet. Hisz hogyan is lehetne mérni az elmúlt és az eljövendő időt – sőt egyáltalán tudomással bírni ezekről –, ha azok nem léteznek? Csakis úgy, hogy a lélekben jelen vannak. S mivel létük nincs, máshol nem is lehetnek jelen, mint a lélekben.²³⁵ „Ki tagadná, hogy a jövő még nincsen? A lélekben mégis ott van immár a jövőre való várakozás. És ki tagadná, hogy a múlt többé nincsen? A lélekben azonban ott van még a múlt emléke is. Ki venné tagadásba, hogy a jelen időnek kiterjedése nincsen, mert tovaröppen egyetlen pillanatban? Nos, maradandó az a figyelem, amelyben elillanásra törekszik a közeledő idő.

Tehát nem hosszú idő a még nem létező jövő, hanem a hosszú jövő a jövőre való hosszú várakozás. És nem hosszú idő a már nem létező múlt, hanem hosszú múlt a múlt hosszas emlékezete.”²³⁶

²³³ Confessiones, XI. XX. 26.

²³⁴ Confessiones, XI. XXIII–XXIV.

²³⁵ Confessiones, XI. XXVI–XXVIII.

²³⁶ Confessiones, XI. XXVIII. 37.

„Maradandó a figyelem”, amelyben az idő feltűnik és továbbhalad – mondja Ágoston. Néhány sorral később pedig így fogalmaz: „Figyelmem azonban jelenvaló. Rajta keresztül, ami jövőre volt, átömlik abba, ami immár elmúlt.”²³⁷ Ezek a figyelemreméltó ágostoni kijelentések alapos vizsgálatra lennének érdemesek. Ez azonban már átvezetne minket Eckhart Tolle és a keresztény szemlélődők antropológiájának területére, amellyel ez a dolgozat – szűkös lehetőségei miatt – nem kíván foglalkozni.

5.2. Az idő mint kairosz

Amiről eddig szó volt, az a *kronosz*ként felfogott idő: az az idő, amely megfelel mindennapi tapasztalatainknak, amelyet visszafordíthatatlanul előrehaladónak érzékelünk, és amelyet három szakaszra (múlt, jelen, jövő) osztunk. Láthattuk, hogy Eckhart Tolle az időről igen rendhagyó, első hallásra talán abszurdnak tűnő módon gondolkodik. Azt is láthattuk, hogy a keresztény szemlélődő, Thomas Keating – bár elemzett művében keveset foglalkozik az idő témájával – alapvetően hasonlóan értelmezi az időt, mint Tolle. Végül pedig azt is láthattuk, hogy az első benyomásra szokatlan Eckhart Tolle-i időfelfogás megalapozottnak tűnik a filozófia és a keresztény teológia két klasszikus időfelfogása, Arisztotelész és Szent Ágoston időértelmezése felől közelítve.

A keresztény teológia azonban egy másik időfogalommal is operál. Ez a minőségi idő, kegyelmi idő, a *kairosz*. A *kairosz* az időfolyam (*kronosz*) megkülönböztetett pillanata. A *kairosz* a „kellő idő”, a „megfelelő pillanat”, amely mély tartalommal rendelkezik, és kiemelkedő eseményekhez kötődik.²³⁸

A teológia több eseményre is alkalmazza a *kairosz*, kegyelmi idő fogalmát. Egyrészt *kairosz* Jézus Krisztus földi működésének ideje. Ugyanakkor *kairosz* a Jézus-eseménytől kezdve minden idő, hiszen a Jézus-esemény alapvető változást hozott az üdvtörténetben: az azóta tartó történelmi kor, az egyház ideje tehát szintén kegyelmi idő. Kegyelmi időt jelent jelentenek

²³⁷ Confessiones, XI. XXVIII. 38.

²³⁸ Léon-Dufour, Xavier: Az Újszövetség értelmező kéziszótára, Új Ember Kiadó, Budapest, 2008, 284–286. o.

az egyház ünnepei és a liturgia is. Ugyanakkor a Jézus-esemény ellentmondásos módon hozta el az idők teljességét: a „már” és a „még nem” feszültségét jelenti, s az idők végső teljessége, a végső kairosz a feltámadáskor, az „új teremteskor” következik be Isten örökkévalóságában.²³⁹

Eckhart Tolle számára a jelen pillanat, a most kiemelkedő jelentőséggel bír. Azt már láttuk, hogy szerinte a jelen egy olyan megkülönböztetett időpillanat, amely nem része az időfolyamatnak, a kronosznak. Azonban Eckhart a jelent a kairosz jelentőségével is felruházza. Főművének címe is erre utal: *A most hatalma*. A jelen pillanat az, amelyben életünk zajlik. A jelen pillanat, a most az egyedüli „tere” a létezésnek, és saját életünknek. Kizárólag a jelen pillanatban élünk.²⁴⁰ A jelen tehát egzisztenciális szempontból kiemelt pillanat, kegyelmi idő, kairosz.

A jelen továbbá az egyetlen pillanat, amely fölött hatalmunk van.²⁴¹ Egyedül a jelenben cselekedhetek, hozhatok döntéseket. A jelen helyzet kihívásával mindig képes vagyok megbirkózni. A jövőre vonatkozó félelmekkel, aggodalmakkal, illetve a múltbéli eseményekből fakadó szorongással azonban nem. Azok valóban megoldhatatlan problémát jelentenek, hisz nem is léteznek (nincs valós létük, ahogyan a múltnak és a jövőnek nincs valós léte), s hogyan lehetne megoldani olyan problémát, amely nem is létezik?!²⁴² A jelen azonban lehetőséget biztosít a cselekvésre és a dolgok megváltoztatására. Sőt, egyedül a jelen biztosít erre lehetőséget.²⁴³

Eckhart számára azonban ennél (a cselekvésnél) sokkal lényegesebb, hogy a jelenben hozhatom meg azt az egyetlen döntést, amelytől „felébredésem” vagy további szenvedésem függ.²⁴⁴ Mindig az van, és csak az lehetséges, hogy legyen, ami a jelen pillanatban aktuálisan van. Ha elutasítom azt, ami a jelenben aktuálisan van, ezzel az értelmetlen döntéssel szélmalomharcra ítélem magam. Ez a szenvedés oka. Ha azonban elfogadom

²³⁹ Léon-Dufour, Xavier (főszerk.): *Biblikus teológiai szótár*, Szent István Társulat, Budapest, 2009 (a továbbiakban: BTSZ), 549–553. o.

²⁴⁰ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 49–50. o.

²⁴¹ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 37. o.

²⁴² Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 44. o.; 77. o.

²⁴³ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 61–62. o.; 74–79. o.; 169–173. o. Tolle, E.: *Új Föld*, i. m. 76–77. o.; 185. o.; 195. o.; 218–219. o.

²⁴⁴ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 50. o.; 51–52. o.

azt, ami van, ezzel megszabadítom magam a szenvedéstől.²⁴⁵ Eckhart szerint ez maga a felébredés, a „megvilágosodás”, a „megváltás”.²⁴⁶ A jelen pillanat tehát leginkább abból a szempontból kairosz, hogy egyedül kínálja a „megvilágosodás” lehetőségét.²⁴⁷

Látható, hogy Eckhart Tolle is beszél kiemelt időpillanatról, kegyelmi időről, kairoszról. A kérdés az, hogy Tolle „kairosza” mennyiben azonos értelmű a keresztény teológia kairoszával, hiszen – úgy tűnik – Tolle profanizálja a kairoszt. A keresztény teológia a kairoszt kiemelt üdvtörténeti pillanatokhoz köti, míg Eckhart egyszerűen az éppen létező jelen pillanatot tekinti kairosznak. Nem kétséges, hogy mind az üdvtörténetben, mind a keresztény ember egyéni életében vannak megkülönböztetett időpillanatok (az egyik a vonatkozásban ilyen például a Jézus-esemény, a másik vonatkozásban pedig például a szentségek vétele). A kérdés az, hogy valóban tekinthetjük-e kairosznak a jelen pillanatot a maga egyszerűségében? A jelen pillanat – amikor éppen ezeket a sorokat olvassuk – első benyomásra nem tűnik olyan értékesnek, mint az az időpont, amikor Jézus, az Isten Fia emberként a földön élt, vagy mint egy nagy ünnepélyességgel végzett liturgia egy pillanata. Vizsgáljuk meg, mit mond a keresztény teológia „a most hatalmáról”!

Jézus új korszakot nyitott meg, amikor meghirdette Isten Országának eljövételét (Mk 1,15). Sőt, nyilvánvalóvá tette: Isten Orzága jelen van (Lk 17,21). Ez értelemszerűen azt jelenti, hogy Isten Orzága minden pillanatban – beleértve a jelen pillanatot is – jelen van. Sőt: „Jézusban Isten jelen ideje lép a világba [...]” Jézus „mintegy kibontakoztatja az időben, hogy mit jelent Isten eleven örökkévalósága.”²⁴⁸ A Jézus-esemény óta tartó korszak, az egyház ideje ugyancsak kegyelmi idő. „Ez Isten »má«-ja; amíg ez tart, minden ember meghívást kap a megtérésre [...]”²⁴⁹ Ha ez így van, akkor ennek a korszaknak

²⁴⁵ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 38. o.; 148–150. o.; 169–175. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 13. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 160–161. o.

²⁴⁶ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 36–38. o.; 52. o.; 161. o.; 169–185. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 61–68. o.; 105. o.; 111–112. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 186–189. o.

²⁴⁷ Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 58–60. o.; 114–115. o.; 123–125. o.; 142. o.; 188. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 43–47. o.; 53. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 110–112. o.; 197–198. o.; 230–231. o.; 243–244. o.; 279–280. o.

²⁴⁸ Martos Levente Balázs: Isten ideje Márk evangéliumában, Praeconia, 8. évf., 2. sz., 2013, 9. o.

²⁴⁹ BTSZ, i. m. 551. o.

minden pillanata – beleértve a mostot is – kegyelmi idő. A Megtestesüléssel kezdődött új korszak azonban csak a Parúziában nyeri el beteljesülését. De „bármilyen fontos is a történelem vége, amelyet az Úr eljövétele koronáz meg, nem vakíthatja el a hívőt annyira, hogy elfeledje húsvét és pünkösd napjának értelmét: Krisztus már a dicsőségben van, és, egy bizonyos értelemben, Napja már most jelen van számunkra.”²⁵⁰

„Az Úr eljött, állandóan jön, jönni fog, hogy megítélje a világot és megmentse a hívőket.”²⁵¹ Ha ez így van, akkor nem kétséges, hogy minden pillanat megkülönböztetett jelentőséggel bír: minden pillanat az ítélet és az üdvösség pillanata. Megerősíti ezt Szent Pál: „Mert ő [Isten] mondja: »A nekem tetsző időben meghallgattalak, és az üdvösség napján megsegítettelek téged«. Íme, most van a kellő idő, íme, most van az üdvösség napja!” (2Kor 6,2) Az apostol által idézett Izajás próféta (49,8) „Istennek tetsző időről”, „az üdvösség napjáról” beszél, ami egyértelműen megkülönböztetett jelentőségű, kegyelmi idő, kairosz. Szent Pál pedig ehhez hozzáteszi: ez a kairosz most van.

A jelen pillanat az egyetlen lehetséges időpont a cselekvésre – mondja Eckhart Tolle, s ezzel nehezen lehetne vitatkozni. Hasonlóképpen beszél Pál is: „Tehát amíg időnk van, tegyünk jót mindenkivel [...]” (Gal 6,10) Illetve: „[...] jól használjátok fel az időt [...]!” (Ef 5,16) Továbbá: „[...] használjátok fel a kedvező alkalmat! Jól értékesítétek az időt!” (Kol 4,5b) Az érdemszerzés ideje tehát most, a jelen pillanatban van. Hasonlóképpen a bűnök elkövetésére is csak a mostban van lehetőség. Erről beszél Zsidókhoz írt levél is (3,7–4,11). A most az egyetlen pillanat, amikor üdvösségünkön vagy éppenséggel annak elvesztésén tudunk munkálkodni. Ebből a perspektívából szemlélve már egyáltalán nem tűnik túlzónak Eckhart Tolle azon állítása, miszerint a megvilágosodás kulcsa a jelen pillanat. „Most ugyanis az üdvösség közelebb van hozzánk, mint amikor hívők lettünk” – mondja Pál (Róm 13,11b). Minden valószínűség szerint Pál – aki meg volt győződve a közeli Parúziáról²⁵² – itt arról beszél, hogy Krisztus második eljövétele minden egyes nappal közelebb van hozzánk. Ha azonban az idézetet spirituálisan értelmezzük – és erre

²⁵⁰ BTSZ, i. m. 971. o.

²⁵¹ BTSZ, i. m. 965. o.

²⁵² BTSZ, i. m. 553. o.

feljogosít az, hogy szószerinti értelme (Krisztus közeli második eljövetele) nem valósult meg –, akkor olvashatjuk úgy is, miszerint az érdemszerzés ideje most van, ezért az üdvösség a mostban válik elérhetővé.

Külön meg kell emlékezni a liturgia kairoszáról. A liturgia lényege ugyanis Rupert Berger szerint nem más, mint az üdvtörténet jelenvalóvá tétele. Érdeemes hosszabban idéznünk őt: „A mai értelem csak nehezen tudja felfogni a *bibliai időélményt*, ami a liturgiának is az alapja. Az Ószövetség nyelve nem különbözteti meg a múltat, a jelent és jövőt, valamint az idő különböző szakaszait [...]. A múlt nem tűnt el, a jövő nem a messzi távolban van, hanem minden a jelenben fejt ki a hatását. Képekben kifejezve: a rügyben és a virágban már jelen van a gyümölcs, a már megérett gyümölcsben még mindig ott van a virág. [...] Minden nap az üdvtörténet összefoglalása és elővételezése, és az Isten üdvözítő akaratát hirdető ige által (amit mi a múltból szóló elbeszélésként vagy a jövőről szóló kijelentésként érzékelünk) fejt ki hatását a figyelemmel hallgató közösségben. A hívő keresztény ehhez hasonlóan a szentségek, különösen az Eucharisztia vételekor Isten teremő és eszkatolgikusan beteljesítő cselekvését élőnek és jelenvalónak tapasztalja meg.”²⁵³ Az idézetből jól látszik, hogy a liturgia kairosza abban áll, hogy a teljes üdvtörténetet teszi jelenvalóvá a mostban. Külön ki kell emelni Krisztus állandó jelenlétét az egyházban (Mt 28,20b). Krisztus most is jelen van – pontosabban: most van jelen. Ez a jelenlét ugyan nem korlátozódik a liturgiára, ám a liturgiában a leghangsúlyosabb. Ugyanis „a szentségek kiszolgáltatásánál a befogadó nem egyszerűen [...] kegyelemben részesül Krisztus egyszeri üdvözítő tettének hatására, hanem maga az üdvözítő esemény lesz *in mysterio* (a szentségi történésben) jelenvalóvá; ezzel lehetővé teszi, hogy a befogadó az Úr halálának és feltámadásának részese legyen. [...] e misztériumtan révén tudatosodhatott a hívekben Krisztus cselekvő jelenlétének jelentősége az Egyház istentiszteletében, és ez helyreállította az istentiszteleti életnek azt a szerves szemléletét, amely [...] a hatékony jelenlét elvén alapul.”²⁵⁴ Arról nem is beszélve, hogy amennyiben a liturgiát úgy értelmezzük, mint a szüntelenül

²⁵³ Berger, Rupert: *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2008, 182. o. Eredeti kiemelés.

²⁵⁴ Berger, R.: i. m. 263–264. o. Eredeti kiemelés.

zajló – vagyis szüntelen, örök jelenben zajló – mennyei liturgiába való bekapcsolódást, akkor ebben az értelemben a liturgia kairosza, jelene az örök jelennel, Isten kairoszával áll kapcsolatban.

Mindeddig csupán arról esett szó, hogy Eckhart Tolle mit ért „a most hatalmán”, és az hogyan értelmezhető a keresztény teológia kairosz-fogalmával, s nem szóltam arról, hogy miként vélekedik Keating a jelen pillanatról. Mint azt már említettem, Keatingnél az idő nem olyan központi téma, mint Tollénél, noha az a kevés, amelyet az időről elmond, alapvető egyezéseket mutat Tolle időfelfogásával. Nincs ez másként a pillanat jelentőségének tárgyában sem. Eckhart Tolle hosszasan beszél a jelen pillanat aktuális milyenségének az elfogadásáról, mely egyedül képes megszabadítani a szenvedéstől. Keating hasonlóképpen beszél. „Minden Istennek adott válasznak, bármi legyen is az, azzal kell kezdődnie, hogy feltétel nélkül elfogadjuk a valóságot, ahogy az adott pillanatban van.”²⁵⁵ Majd azzal folytatja: „Istennek csak egy pillanatra van szüksége ahhoz, hogy gazdaggá tegyen bennünket.”²⁵⁶ Keatingnek ez a monda nem csupán Eckhart fő művére (*A most hatalma*) rímel, hanem lírai, vallomásszerű kvázi-definíciója a keresztény teológia kairosz-fogalmának. „Isten jelenléte minden pillanatban elérhető” – mondja Thomas Keating.²⁵⁷

Noha Thomas Keating könyvében kevés szót ejt az időről, egy másik kortárs²⁵⁸ keresztény szemlélődő, Wilfrid Stinissen OCD egy egész könyvet szentel e témának. *Idő és örökkévalóság* című művében Stinissen Eckhart Tolléhoz hasonlóan vélekedik a jelen pillanat kairosz-jellegéről.²⁵⁹

Végezetül álljon itt egy idézet Xavier Léon-Dufourtól, mely akár e fejezet summázata is lehetne: „Krisztussal »már a végső időkben élünk« (1Kor 10,11), olyannyira, hogy a »ma« az igazi minőségi idő, amikor megvalósul az

²⁵⁵ Keating, Th.: i. m. 84. o.

²⁵⁶ Keating, Th.: i. m. 90. o.

²⁵⁷ Keating, Th.: i. m. 69. o.

²⁵⁸ Wilfrid Stinissen a dolgozat írásának idején, 2013. november 30-án hunyt el.

²⁵⁹ Stinissen OCD, Wilfrid: *Idő és örökkévalóság*, Új Ember Kiadó, Budapest, 2003, 139–162. o.

az »óra«, melyre Jézus annyira vágyott: az idők folyását hatalma alá vonja az örökkévaló (Zsid 3,7–4,11).²⁶⁰

5.3. *Kegyelem és szabadság*

Láthattuk, hogy Eckhart Tollénél a pillanat kairosza abban áll, hogy a jelen pillanat a „tudatváltás”, a „felébredés”, a „megvilágosodás”, a „megváltás” kulcsa. Itt lépünk át a kegyelmi idő témájából a kegyelem és szabadság kérdéséhez. Úgy tűnik ugyanis, hogy amikor Eckhart Tolle „a most hatalmáról” beszél, önmegváltást tanít. Azt mondja: elég elcsendesítem gondolkodásomat és a jelent a legteljesebben megélem, és bekövetkezik a „felébredés”. Ez olyan, mintha pusztán a saját erőfeszítéssel képes lennék elérni a megvilágosodást. Hasonló gyanú merülhet fel Thomas Keatinggel és a többi szemlélődővel szemben is. Ám a gyanúnak esetükben még súlyosabb a tárgya: a szemlélődők szerint az ember képes Istennel eggyé válni, képes megistenülni (*theószisz*), s látszólag ezt saját erőfeszítéséből, pusztán egy módszer (a szemlélődés) segítségével éri el. Megalapozott ez a gyanú? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához vizsgáljuk meg, hogy miként lehetséges Keating szerint a megistenülés, illetve hogy Eckhart Tolle szerint miként juthat el az ember a „felébredésre” – saját erőfeszítésünknek köszönhetően, vagy pedig kegyelem által? –, végül pedig vessük mindezt össze a kegyelemről és szabadságról szóló hivatalos egyházi tanítással!

Thomas Keating többször hangsúlyozza, hogy az általa alkalmazott módszer, a belső imádság, nem azonos a kontemplációval. A belső imádság pusztán a gondolatok lecsendesítésének eszköze. Nem több. Arra szolgál, hogy az ember eljuthasson abba az állapotba, amikor a gondolatok már nem képesek megragadni figyelmét, és bensőjében csend honol. A módszer mindössze ennyire képes, mindössze eddig az állapotig képes elvezetni.²⁶¹ Ennél a belső csendnél tovább az ember saját erőfeszítéséből²⁶² nem juthat. Az egyetlen, amit

²⁶⁰ Léon-Dufour, X.: Az Újszövetség értelmező kéziszótára, i. m. 285–286. o.

²⁶¹ Keating, Th.: i. m. 9–12. o.;

²⁶² Akár a keresztény kontemplációról, akár Eckhart Tolle spiritualitásáról beszélünk, a „cselekedet”, „tett”, „erőfeszítés” kifejezések használata nem a legszerencsésebb. A spirituális

tehet, hogy ebben a csendben megmaradva várakozik. A várakozás azonban nem elvárást jelent. Az embernek nem szabad semmit elvárnia, semmit remélnie: vigasztalást, lelki élményeket stb. Az elvárás ugyanis cselekvés, ráadásul a kegyelem kierőszakolására vonatkozó cselekvés. Egyszerűen csak várakoznia kell nyitottan bármilyen történetre, és elfogadva, bármi is történik, vagy éppen nem történik.²⁶³ Ebben a teljes önküresítésben és teljes nyitottságban Isten az, aki – ha akarja – lépést tesz az ember felé, és kegyelmekben részesíti. Sőt a lehető legnagyobb kegyelemben, amikor is Isten egyesíti az embert saját Magával. Az ember szabadsága a szemlélődésben tehát abban áll, hogy lehetővé tegye az isteni kegyelem működését. Pontosabban, hogy az önküresítéssel elhárítsa az kegyelem útjából az akadályokat. Minden további történet – vagyis az igazán lényeges történetek – kegyelem által következnek be.²⁶⁴ Maga az az állapot, amelyet Keating kontemplációnak nevez, sem következhet be kegyelem nélkül. Az emberi szabadság önerejéből csupán a belső imádság szintjének elérésére képes. A szemlélődésben való minden további előrehaladás kegyelemből történik.

Megerősítik ezt a tapasztalatot más szemlélődők is. A *Megnemismert felhője* ismeretlen szerzője szerint a szemlélődőnek önküresítésben és csendben kell várnia, hogy Isten tegyen lépéseket feléje. Eckhart mester a lelki fejlődésnek két lépcsőfokáról beszél: az elkülönülésről, amely emberi erőfeszítést igényel, és az áttörésről, amely a kegyelem műve. Evagriosz nemkülönben vallja, hogy a szemlélődést mindig megelőzi az arra felkészítő aszkézis. Thomas Merton pedig különbséget tesz „aktív” és „beöntött” szemlélődés között: utóbbi teljes egészében a kegyelem műve, előbbi pedig

fejlődés általuk leírt útján ugyanis a „cselekvés” inkább beleegyezést, elfogadást, lenni hagyást, megnyílást, önküresítést, önfeladást jelent. Mind Tolle, mind a keresztény szemlélődők elismerik azonban, hogy ezek az első pillantásra inkább passzívnak tűnő tevékenységek nagyfokú bátorságot, elhatározást, összeszedettséget igényelnek, és igen komoly spirituális gyakorlatnak számítanak. Tehát passzív aspektusuk mellett erőteljesen aktív aspektusuk is van – noha az aktivitás-passzivitás ellentétpár ezen tevékenységek leírására végső soron alkalmatlan. Mint ahogy a „cselekvés”, „tevékenység”, „tett”, „erőfeszítés” kifejezések is. A nyelv korlátozottsága miatt a továbbiakban mégis használni fogom ezeket a kifejezéseket, azonban azok e megjegyzésben leírtaknak megfelelően értelmezendők.

²⁶³ Keating, Th.: i. m. 84. o.; 102. o.; 105. o.; 107. o.

²⁶⁴ Keating, Th.: i. m. 56. o.; 58. o.; 61. o.; 88. o.; 197. o.

emberi erőfeszítést jelent, melynek célja a kegyelem számára való megnyílás.²⁶⁵

Ehhez képest Eckhart Tolle látszólag fordítottan vélekedik a szabadság és kegyelem szerepéről a „felébredésben”. Arra a kérdésre, hogy tehetünk-e bármit is saját felébredésünk érdekében, határozott nemmel válaszol.²⁶⁶ Semmit nem tehetünk a felébredés érdekében, mert annak megtörténte teljes egészében a kegyelem²⁶⁷ műve.²⁶⁸ Ha mégis úgy érezzük, hogy képesek vagyunk tenni valamit ennek érdekében, az csak azért lehetséges, mert már felébredtünk.²⁶⁹ Ez némileg ellentmondásos: miért kellene egyáltalán tennünk valamit a felébredés érdekében, ha már felébredtünk? Eckhart a felébredést nem pontszerű eseményhez köti (mint amilyen például a zen *satori*ja,²⁷⁰ vagy éppenséggel saját megvilágosodásának élménye²⁷¹), hanem folyamatként értelmezi.²⁷² A felébredés egy folyamat, amelynek ugyan lehetnek különleges áttörési pontjai, amelyek ideiglenes vagy végleges tudatváltást okoznak (ahogyan saját bevallása szerint Tolleval is történt²⁷³), de történhet lassan, fokozatosan, észrevétlenül is.²⁷⁴ Ezzel a folyamattal az ember együttműködhet az előrehaladás érdekében,²⁷⁵ de magát a folyamatot nem képes elindítani.²⁷⁶ A folyamat elindulása egyedül a kegyelemtől függ.²⁷⁷ Ki tekinthető felébredettnek? Eckhart szerint nem csupán az a felébredett, akinél bekövetkezett a tartós tudatváltás, hanem mindenki, akinél ez a folyamat – a kegyelem „kezdőlökése” folytán – elindult. Ebből következik, hogy igen sokan nincsenek is tudatában, hogy ők már felébredtek, „megvilágosultak”: élik tovább a mindennapi életüket, s közben a folyamat csak lassan bontakozik ki

²⁶⁵ Minderről bővebben lásd *A szemlélődés a keresztény hagyományban* című fejezetet.

²⁶⁶ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 112. o.

²⁶⁷ Eckhart Tolle használja a „kegyelem” kifejezést, tehát nem arról van szó, hogy keresztény terminológiával igyekeznék leírni Eckhart Tolle tanítását.

²⁶⁸ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 237. o.

²⁶⁹ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 238–239. o.

²⁷⁰ Herrigel, Eugen: *A zen-út*, UR Könyvkiadó, Budapest, 1997, 26–34. o.; 35–38. o.; 43–44. o.; 97. o.

²⁷¹ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 13–15. o.

²⁷² Tolle, E.: Új Föld, i. m. 163. o.; 236. o.

²⁷³ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 13–15. o.

²⁷⁴ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 33–34. o.

²⁷⁵ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 66. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 238–239. o.

²⁷⁶ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 237–238. o.

²⁷⁷ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 133. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 237–238. o.

bennük. Ha ez valóban így van, akkor egyáltalán honnan tudhatja bárki is, hogy ő már felébredt? Eckhart szerint, ha valaki csak a legkisebb mértékben is igaznak tartja azokat a tanításokat, melyek arra hívnak, hogy hamis énünk mögött találjuk meg igazi énünket (mint például az említett keresztény misztikusok, a buddhizmus – különösen is a zen²⁷⁸ – és egyéb keleti vallások, spirituális tradíciók, illetve Eckhart Tolle saját tanítása), az már felébredt. Ezek a tanítások ugyanis a hétköznapi elme hagyományos gondolkodása számára irracionálisak. Ha valaki mégis képes meglátni, vagy akár csak megsejteni bennük az igazságot, az nem lehetséges a természetes ész saját erejéből, hanem kegyelem műve. Mindazok, akik felismerik ezen tanítások igazságát, már részesültek abban a kegyelmi aktusban, amellyel felébredettekké váltak.²⁷⁹ Attól kezdve saját szabad döntésükön múlik, hogy együttműködnek-e ezzel a már megindult folyamattal.²⁸⁰

Keating és Tolle felfogása első ránézésre teljesen fordítottak tűnik. Ugyanis míg Keatingnél az ember szabadságából származó cselekedet előkészíti a kegyelem útját, s a kegyelem teljesíti be az emberi erőfeszítéseket, addig Tollénél a kegyelem teszi lehetővé az erőfeszítéseket, és az erőfeszítések viszik előre azt a folyamatot, amelyet a kegyelem elindított. A két elképzelés azonban véleményem szerint nem kontradiktórikus, hanem komplementer viszonyban van egymással. A különböző keresztény szemlélődők elismerik, hogy minden ember alkalmas a szemlélődésre, mégsem válik mindenki szemlélődővé. Ugyanis csak az lesz szemlélődővé, aki meghívást kap (kegyelem) a szemlélődő életre. A szemlélődő élet tulajdonképpen a meghívással veszi kezdetét, még mielőtt a szemlélődő valóban eljutna a szemlélődés fokára. A szemlélődés egy kegyelmi aktussal veszi kezdetét, s ezzel a kegyelemmel – különböző gyakorlatok és imádságfajták végzésével – szabadságában együttműködve jut el a szemlélődő a tiszta imádságig és a megistenülésig. A szemlélődő életnek van tehát egy útja, amely a meghívással kezdődik, és aktív gyakorlással jut el mind magasabb és magasabb szintre.

²⁷⁸ Merton, Th.: A zen és a falánk madarak, i. m. Herrigel, E.: i. m.

²⁷⁹ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 238. o. Vö. Tolle, E.: A most hatalma, i. m. 83. o. Tolle, E.: Megszólal a csend, i. m. 26–27. o. Tolle, E.: Új Föld, i. m. 14–15. o.; 22. o.

²⁸⁰ Tolle, E.: Új Föld, i. m. 238–239. o.

Ebben az értelemben a szemlélődésre való meghívás és a felébredés ugyanaz a kegyelmi aktus, amely egy folyamatot indít el. Ezt a tapasztalatot teológiailag támasztja alá Henri de Lubac, aki szerint az emberben lévő, Isten látására vonatkozó vágyat maga Isten ébreszti fel.²⁸¹ Továbbá Keating is arról beszél, hogy a keresztségben a hamis én ténylegesen megöletik és az Istennel való egység ténylegesen helyreállítatik. Mindez kegyelmi aktus. Ám ennek a kegyelmi hatásnak az aktualizálásához, vagyis a hamis én teljes felszámolásához és az Istennel való egység teljes helyreállításához spirituális gyakorlás szükséges.²⁸²

A közös nevezőt akkor is megtalálhatjuk, ha a másik irányból közelítjük meg a kérdést. Keating és a keresztény szemlélődők vallják, hogy a kontempláció állapota, az Istennel való egyesülés nem érhető el cselekedetek által. Előkészülhetünk rá, de megtörténne teljesen a kegyelemtől függ. Eckhart Tolle sem vélekedik erről másként. Sőt, ebben a kérdésben talán még radikálisabb véleményt fogalmaz meg. Bár mint fentebb láttuk, Eckhart erőteljesen hangsúlyozza a felébredés folyamatának kegyelmi kezdőpontját, a folyamat betetőzését nem kevésbé a kegyelemnek tulajdonítja. Elfogadhatónak, sőt hasznosnak tart bizonyos cselekedeteket a felébredés folyamatában való előrehaladás szempontjából (lelki olvasmányok, meditáció stb.), de ezeket végső soron szükségtelennek ítéli. A felébredés folyamatának betetőzése nem saját erőfeszítésünktől függ, hanem kegyelem műve. Pusztán annyit kell „tennünk”, hogy önmagunkat kiüresítve és a jelen vanságát elfogadva megnyílunk a kegyelem befogadására. Eckhart szerint ez nem valamiféle jövőbeli célkitűzés kell, hogy legyen a számunkra, hanem lehetséges itt és most.²⁸³ Nem szükséges hozzá semmilyen cselekvés. A cselekedeteknek csak annyiban van értelme és értéke, amennyiben hozzásegítenek minket az öнкиüresítéshez és a kegyelem számára való megnyíláshoz. A megvilágosodás azonban egyedül a kegyelem által jön létre.

²⁸¹ Lubac SJ, Henri de: *The Mystery of the Supernatural*, The Crossroad Publishing Company, New York, 1998, 207–221. o.

²⁸² Keating, Th.: i. m. 191–194. o.

²⁸³ Tolle, E.: *A most hatalma*, i. m. 16. o. Tolle, E.: *Új Föld*, i. m. 279–280. o.

Láthatjuk, hogy mind a kontemplációban, mind az Eckhart Tolle által felébredésnek nevezett történésben a kegyelem és a szabadság dinamikus folyamatai játszódnak, amelyben kegyelem és szabadság együttműködése van jelen a kegyelem vitathatatlan elsősége mellett. Thomas Keating ezt így fogalmazza meg: „Az emberi erőfeszítés a kegyelemtől függ, noha éppen ez az, ami a kegyelmet meghívja. Bármilyen mértékű isteni egyesülést érünk is el, az nem áll arányban erőfeszítéseinkkel, hanem merőben az isteni szeretet adománya.”²⁸⁴

Jól párhuzamba állítható mindez azzal, amit a trienti zsinat megigazulásról szóló határozata kinyilvánít a kegyelemnek és a szabadságnak a megigazulásban játszott szerepéről. A zsinati határozat szerint a megigazulás eredete a kegyelem: „a felnőttek megigazulását Isten Jézus Krisztus általi megelőző kegyelméből kell eredeztetni, vagyis az Ő elhívásából, amely anélkül hívja el őket, hogy bármiféle érdemük lenne [...] és a saját megigazulásuk felé való törekvésre előkészítést ad úgy, hogy szabadon egyetértenek és együttműködnek ugyanazon kegyelemmel, hogy – miközben az Isten megérinti az ember szívét a Szentlélek megvilágítása által – sem az nincs, hogy az ember maga egyáltalán semmit sem tesz [...], de mégis Isten kegyelme nélkül nem mozdulhat a megigazulás irányába [...]. [...] mikor pedig azt mondjuk, »Téríts magadhoz minket Uram, és mi megtérünk« [Siralm 5,21] megvalljuk, hogy Isten kegyelme megelőzi a mi elhatározásunkat.” (DH 1525) Az első lépés a megigazulásban tehát Isten hívása, a kegyelem; ahogyan a szemlélődők is vallják, hogy a szemlélődés felé az első lépés a meghívás szemlélődő életre, vagy ahogyan Eckhart Tolle állítja, hogy azért vagyunk képesek haladni a felébredés felé, mert már felébredtünk.

Ezzel a megigazító kegyelemmel együtt kell működni. Ez az ember részéről szabad döntést feltételez. Maga a zsinati dokumentum a kegyelemmel együttműködő cselekedetekkel kapcsolatosan „előkészületről” beszél. Ez egybecseng a kontemplatívoknak azzal a nézetével, hogy a különböző jócselekedetek, önmegtartóztatások és imádságok előkészületet jelentenek a kontemplációra. „Magára a megigazulásra úgy készülnek elő, hogy [...] az

²⁸⁴ Keating, Th.: i. m. 197. o.

Isten kegyelme által felindítva és segítve [...] szabadon haladnak Isten felé [...]” (DH 1526) „Tettek nélkül a hit halott” (Jak 2,7) – idézi a dokumentum. Továbbá: „Ha elakarsz jutni az örök életre, tartsd meg a parancsolatokat.” (Mt 19,17) Majd hozzáteszi: „[az] örök életet a remény és a szeretet híján a hit nem képes megadni.” (DH 1531) A cselekedeteknek tehát megvan a maguk értéke és érdeme (DH 1545), és képesek növelni a már elnyert megigazulást (DH 1535). Ez párhuzamban áll azzal, hogy a szemlélődő életre meghívást kapott személy is gyakorlatok hosszú során át jut el addig, hogy valóban szemlélődővé váljon. Viszont a zsinati dokumentum hangsúlyozza, hogy minden érdemszerző cselekedet csakis azért lehetséges, mert történt egy előzetes kegyelmi aktus, „és ezen erő nélkül semmilyen módon Istennek kedves és érdemszerző tett nem jöhet létre.” (DH 1546)

Azonban a megigazulást sem a hit, sem a cselekedetek önmagukban nem képesek kiérdemelni (DH 1532). „[...] a felkészülést, vagy előkészületet maga a megigazulás követi, mely [...] a belső embernek a kegyelem és a kegyelmi adományok akaratlagos befogadása által megvalósuló megszentelődése és megújulása [...]” (DH 1528) Hasonlóképpen a kontemplációban az Istennel való találkozásra, a megistenülésre csupán elő lehet készülni a cselekedetekkel, a cselekedetek azonban azt nem tudják kieszközölni. Az a kegyelem műve. Ahogyan a megigazulásról, úgy a szemlélődésről is elmondható, hogy annak mind létesítő-, mind cél-oka Isten (DH 1529). „Nem szabad elfelejteni azt sem, hogyha bár a Szentírás mindenütt méltatja a jócselekedetek értékét [...] mindennek ellenére kizárt dolog, hogy a keresztény ember önmagában bizakodjék, vagy önmagával dicsekedjék, s nem az Úrban [...]” (DH 1548)

A határozatot lezáró kánonok nyomatékosítják a fenti állításokat. „A Szentlélek sugallata és segítő erejének előzetes beavatkozása” szükséges ahhoz, hogy az ember képes legyen hinni és jót tenni (DH 1553). Ez az előzetes kegyelem azonban nem korlátozza az ember szabad akaratát (DH 1554), és az embernek cselekedeteivel kell „előkészülni” és „felkészülni” a megigazulásra (DH 1559). A cselekedetek valóságosan hozzájárulnak a már elnyert megigazulás növekedéséhez (DH 1574). Ugyanakkor senki sem lehet

megigazulttá saját erejéből: a megigazulás egyedül a kegyelem műve (DH 1551).

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy mind a keresztény szemlélődők, mind Eckhart Tolle vélekedése arról, hogy a kontemplációban, illetve a felébredés folyamatában hogyan működik együtt a kegyelem és az emberi szabadság, modellezhető a trienti zsinat megigazulásról szóló határozatának a kegyelem és szabadság dinamikus viszonyáról szóló tanításával.

6. KÖVETKEZTETÉSEK

A végső következtetések levonásánál két kérdést kell feltennünk. Az első: keresztény-e Eckhart Tolle tanítása? Erre a válasz egyértelmű nem. Annak ellenére sem, hogy Eckhart Tolle tanításába beemel keresztény elemeket, és előszeretettel hivatkozik a Szentíráásra, különösen is az evangéliumokra és Szent Pálra. A keresztényt ugyanis a Jézus Krisztusba vetett hit teszi kereszténnyé.²⁸⁵ Eckhart Tolle ugyan beszél Jézus Krisztusról, ám tanításának nem Jézus Krisztus evangéliuma a kizárólagos tárgya, s számára Jézus inkább egy rendkívül jelentős spirituális tanító, mintsem az Isten Fia, a Megváltó. Eckhart Tolle tehát nem keresztény. Maga sem nevezi magát annak.

Fontos leszögezni, hogy a dolgozatban kifejezetten Eckhart Tolle tanítása és a keresztény kontemplatív hagyomány közötti párhuzamokra, hasonlóságokra fókuszáltam. Természetesen találunk tanításában különbségeket, a kereszténységtől idegen elemeket is, mint például Eckhart panteizmusra és determinizmusra való hajlama – vagy legalábbis olyan szóhasználata, amely erre enged következtetni.

A második kérdés, hogy keresztényi-e Eckhart Tolle tanítása? Eckhart Tolle és Thomas Keating nézeteinek párhuzamos bemutatásából láthatóvá váltak a kettejük tanítása közötti egyezések. A keresztény szemlélődő élet jelentős alakjainak bemutatása pedig nyilvánvalóvá tette, hogy Keating tanítása szervesen illeszkedik a keresztény kontempláció ősi és tekintélyes hagyományába. Ha következetesen végigvisszük ezt a szillogizmust, akkor arra a konklúzióra jutunk, hogy Eckhart Tolle tanításai nem idegenek a kereszténység számára. Ezt a megállapítást támasztották alá azok a vizsgálódások is, amikor Eckhart Tolle és Thomas Keating időről, kegyelemről és szabadságról alkotott nézetét hasonlítottam össze a keresztény teológiának ezen kérdésekben kialakított álláspontjával. Hasonlóan vélekedik Richard Rohr OFM is, aki nagyon kedvezően nyilatkozik Eckhart Tolléról.

²⁸⁵ Küng, Hans: Ki a keresztény? 20 tétel a keresztény életéről, Verlag Eola, Wien, é. n., 14–17. o.

Véleménye szerint sok keresztény azért idegenkedik Eckhart Tolle tanításától, mert a 16. század óta jórészt feledésbe merült a keresztény kontempláció, meditáció hagyománya.²⁸⁶ Tolle tanításai egy régebbi keresztény hagyománnyal vannak összhangban, ezért tűnhet a mai keresztények számára idegennek. Ha egy keresztényt taszít Eckhart Tolle „pogány” fogalomhasználata, akkor gondoljon bele: vajon nem pogány fogalmakat használt Szent János evangélista, Szent Pál vagy Aquinói Szent Tamás is a keresztény örömhír magyarázása és terjesztése érdekében? Természetesen távol áll Rohrtól az az intenció, hogy „megkeresztelje” Tollét. Leszögezi: Eckhart nem keresztény tanító, és amit tanít, az nem keresztény meditáció; tanításában nem kap központi szerepet Jézus Krisztus. Eckhart érdekéktől tudja be azonban, hogy egy olyan természetes meditációt tanít, amely a keresztények számára is segítség lehet az elmélyülésben, és hasznos eszközt kínál arra, hogy megváljunk attól a hamis éntől, amelyről Jézus is tanítja, hogy meg kell szabadulnunk tőle (Mt 16,25; Jn 12,24–25). Rohr szerint Eckhart semmiképpen sem keresztényellenes, sőt hasznos „szövetséges” a kereszténység számára: „aki nincs ellenünk, velünk van” (Mk 9,40).²⁸⁷

²⁸⁶ Ezt az állítást megerősíti: Keating, Th.: i. m. 31–49. o.

²⁸⁷ Rohr OFM, Richard: Eckhart Tolle and the Christian Tradition. <http://www.eckharttolle.com/article/Spirituality-And-The-Christian-Tradition> Letöltés ideje: 2013. november 2.

7. KITEKINTÉS

A dolgozat szűkre szabott keretei nem tették lehetővé az Eckhart Tolle világnézetére való mindenre kiterjedő teológiai reflexiót. Ehelyütt meg kellett elégednem azzal, hogy egy kortárs keresztény szemlélődő, Thomas Keating nézeteivel vessem össze Tolle tanításait. Azonban ennyiből is láthatóvá vált talán, hogy Eckhart Tolle tanítása nem tekinthető pusztán minden alapot nélkülöző újpogány szinkretizmusnak, hanem tanítása komoly teológiai relevanciával bír, s különösképpen a keresztény kontemplatív hagyománnyal mutat nagyfokú hasonlóságot. Érdeemes lenne ezért a jövőben további teológiai vizsgálatnak alávetni Eckhart Tolle nézeteit; mindenekelőtt összehasonlításokat végezni közte és a szemlélődés klasszikusai – Evagriosz, a hészükhaszták, Eckhart mester, *A Megnemismert felhője*, Thomas Merton stb. – között.

Eckhart Tolle tanítása azonban nem csupán teológiai relevanciával bír, hanem komoly filozófiai és pszichológiai megalapozottsággal is. Filozófiai szemszögből gyümölcsöző lehet összevetni tanítását Kant, a transzcendentális módszer filozófusai, Heidegger, a francia egzisztencialisták, Jaspers, Blondel, Teilhard de Chardin stb. gondolataival, a pszichológusok közül pedig mindenekelőtt C. G. Junggal.

Ezenkívül az (összehasonlító) vallástudomány számára is fontos lenne foglalkozni Eckhart Tolle spirituális tanításával, ugyanis az nem csupán a kereszténység, hanem egyéb vallások, mindenekelőtt a zen buddhizmus²⁸⁸ tanításaival is egyezést mutat. Igazán jelentős kérdés, hogy hogyan, és főképp, hogy *miért* jelennek meg egymástól rendkívül különböző vallásokban, illetve vallásoktól független spirituális tanításokban egymáshoz rendkívül hasonló tapasztalatok. Ennek a kérdésnek a vizsgálta – hovatovább – a vallásközi párbeszéd szempontjából sem közömbös.

²⁸⁸ Merton, Th.: A zen és a falánk madarak, i. m. Herrigel, E.: i. m.

IRODALOMJEGYZÉK

About Eckhart Tolle. <http://www.eckharttolle.com/about/eckhart/> Letöltés ideje: 2013. november 1.

A Megnemismert felhője, in: A Megnemismert felhője, Vigilia, Budapest, 1987, 11–118. o.

Arisztotelész: A természet, L'Harmattan, Budapest, 2010.

A titkos tanácsok könyve, in: A Megnemismert felhője, Vigilia, Budapest, 1987, 119–162. o.

Baán Izsák OSB: Evagriosz Pontikosz a gondolatokról, Szent Mauríciusz Monostor – L'Harmattan, Bakonybél – Budapest, 2006.

Bacht, Heinrich: Euagrios Pontikos, in: Ruhbach, Gerhard – Sudbrack, Josef: Nagy misztikusok, Kairosz Kiadó, h. n., 2005, 37–51. o.

Berger, Rupert: Lelkipásztori liturgikus lexikon, Vigilia Kiadó, Budapest, 2008.

Bolberitz Pál: Lét és kozmosz. Az anyagi világ keresztény szemlélete, Ecclesia, Budapest, 1985.

Denzinger, Heinrich – Hünermann, Peter: Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai, Örökmécs Kiadó – Szent István Társulat, Bányaterenye – Budapest, 2004.

Eckhart mester: 1. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 47–58. o.

Eckhart mester: 6. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 59–66. o.

Eckhart mester: 25. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 101–109. o.

Eckhart mester: 28. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 111–128. o.

Eckhart mester: 32. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 139–150. o.

Eckhart mester: 35. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 151–161. o.

Eckhart mester: 36. prédikáció, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 163–171. o.

Eckhart mester: 57. prédikáció, Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 197–213. o.

Eckhart mester: A nemes emberről, in: Eckhart mester: Útmutató beszédek, T-Twins Kiadó, h. n., 1993, 113–123. o.

Eckhart mester: Leválni a világról, in: Lukács László (szerk.): Fohászok és vallomások. A világ legszebb imái, Vigilia, Budapest, 1988, 424–439. o.

Eckhart mester: Részlet a „Tanító beszédek”-ből, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 39–45. o.

Eckhart Tolle. http://en.wikipedia.org/wiki/Eckhart_Tolle Letöltés ideje: 2013. november 1.

Evagriosz Pontikosz: A gondolatokról, in: Baán Izsák OSB: Evagriosz Pontikosz a gondolatokról, Szent Maurícius Monostor – L'Harmattan, Bakonybél – Budapest, 2006, 69–107. o.

Evagriosz Pontikosz: A nyolc gonosz szellemről, in: Baán Izsák OSB: Evagriosz Pontikosz a gondolatokról, Szent Maurícius Monostor – L'Harmattan, Bakonybél – Budapest, 2006, 45–67. o.

Gandillac, Maurice de: Pszeudo-Dionüsziosz, in: Ruhbach, Gerhard – Sudbrack, Josef: Nagy misztikusok, Kairosz Kiadó, h. n., 2005, 79–94. o.

Haas, Alois M.: Eckhart mester, in: Ruhbach, Gerhard – Sudbrack, Josef: Nagy misztikusok, Kairosz Kiadó, h. n., 2005, 160–174. o.

Herrigel, Eugen: A zen-út, UR Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Keating, Thomas: Nyitott tudat, nyitott szív. Az evangélium kontemplatív dimenziója, Filosz Könyvkiadó, Budapest, 2006.

Kirk, G. S. – Raven, J. E. – Schofield, M.: A preszókratikus filozófusok, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1998.

Kis Filokália. A szívbeli imádság könyve, Filosz Kiadó, Budapest, 2004.

Kuhlmann, Jürgen: Gregoriosz Palamasz, in: Ruhbach, Gerhard – Sudbrack, Josef: Nagy misztikusok, Kairosz Kiadó, h. n., 2005, 145–159. o.

Küng, Hans: Ki a keresztény? 20 tétel a keresztény életéről, Verlag Eola, Wien, é. n.

Leloup, Jean-Yves: Bevezetés az igazi filozófusokhoz. A görög atyák avagy a nyugati gondolkodás elfelejtett tartománya, Kairosz Kiadó, h. n., 2006.

Leloup, Jean-Yves: Hészükhaszta imamód az Áthosz-hegyi Szeráfim atya tanítása szerint, Korda Kiadó, h. n., 1998.

Léon-Dufour, Xavier: Az Újszövetség értelmező kéziszótára, Új Ember Kiadó, Budapest, 2008.

Léon-Dufour, Xavier (főszerk.): Biblikus teológiai szótár, Szent István Társulat, Budapest, 2009.

Lubac SJ, Henri de: The Mystery of the Supernatural, The Crossroad Publishing Company, New York, 1998, 207–221. o.

Martos Levente Balázs: Isten ideje Márk evangéliumában, Praeconia, 8. évf., 2. sz., 2013, 5–15. o.

Merton, Thomas: A belső tapasztalat. Jegyzetek a szemlélődésről, Ursus Libris, h. n., 2011.

Merton, Thomas: A szemlélődés magvai. Új változat, Ursus Libris, h. n., 2009.

Merton, Thomas: A zen és a falánk madarak, Terebess Kiadó, Budapest, 2000.

Nüsszai Szent Gergely: Mózes élete, in: Vanyó László (szerk.): A kappadókiai atyák (Ókeresztény Írók VI/I.), Szent István Társulat, Budapest, 1983, 645–738. o.

Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész: Misztikus teológia, in: Az isteni és az emberi természetről. Görög egyházatyák. II. kötet, Atlantisz Kiadó, Budapest, 1994, 259–265. o.

Riehle, Wolfgang: A Megnemismert felhője, in: Ruhbach, Gerhard – Sudbrack, Josef: Nagy misztikusok, Kairosz Kiadó, h. n., 2005, 175–189. o.

Rohr OFM, Richard: Eckhart Tolle and the Christian Tradition.
<http://www.eckharttolle.com/article/Spirituality-And-The-Christian-Tradition>

Letöltés ideje: 2013. november 2.

Ruh, Kurt: A nyugati misztika története. Első kötet. A patrisztikus alapok és a 12. század szerzetesi teológiája, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006.

Schneller István: Meister Eckhart élete és gondolatai, in: Meister Eckhart: Tizenöt német beszéd, Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2000, 7–38. o.

Sheldrake, Philip: A spiritualitás rövid története, a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2008.

Stinissen OCD, Wilfrid: Idő és örökkvalóság, Új Ember Kiadó, Budapest, 2003.

Suzuki, Daisetz T.: Tudás és Ártatlanság, in: Merton, Thomas: A zen és a falánk madarak, Terebess Kiadó, Budapest, 2000, 92–102. o.

Szent Ágoston vallomásai, Ecclesia Kiadó, Budapest, 1974.

Thomas Keating. http://en.wikipedia.org/wiki/Thomas_Keating Letöltés ideje: 2014. március 4.

Tolle, Eckhart: A jelenlét művészete.
<http://www.eckharttolle.hu/news.php?extend.57> Letöltés ideje: 2014. április 22.

Tolle, Eckhart: A most hatalma. Útmutató a megvilágosodáshoz, Agykontroll Kft., Budapest, 2001.

Tolle, Eckhart: A most hatalma a gyakorlatban. Nélkülözhetetlen tanítások, meditációk és gyakorlatok a pillanat erejének felismeréséhez, Édesvíz Kiadó, Budapest, 2008.

Tolle, Eckhart: Az örökkévaló megérintése, Agykontroll Kft., Budapest (6 DVD).

Tolle, Eckhart: Csend a világ közepén. Findhorn-lelkigyakorlat, Édesvíz Kiadó, Budapest, 2007 (könyv + 2 DVD).

Tolle, Eckhart: Megszólal a csend, Agykontroll Kft., Budapest, 2003.

Tolle, Eckhart: Új Föld. Ráébredni életed céljára, Agykontroll Kft., Budapest, 2006.

Vanyó László: „Legyetek tökéletesek...” Tanulmányok a keresztény aszkézis történetéhez a szerzetesség kialakulásáig, Szent István Társulat, Budapest, é. n.

Vorgrimler, Herbert: Új teológiai szótár, Göncöl Kiadó, Budapest, 2006.